

ИНСТИТУТ ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК „КРСТЕ МИСИРКОВ“ — СКОПЈЕ
L'INSTITUT DE LA LANGUE MACÉDONIENNE „K. MISIRKOV“ — SKOPJE
Посебни изданија, кн. 11 * Éditions spéciales, livre 11

ЗА МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК

СКОПЈЕ
1978

ЗА МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК

1. Во списанието „Български език“ XXVIII, 1978, кн. 1, стр. 3—43 излезе опширна статија под наслов „Единството на българския език в миналото и днес“. Овој број на списанието ѝ е посветен, како што е назначено во почетокот, на 100-годишнината од ослободувањето на Бугарија. Би се очекувало дека еден толку голем празник ќе даде повод за сумирање на резултатите на бугарската лингвистика. Место тоа, на празникот му се дава трибут во вид на еден нов поход против македонскиот јазик. Велиме нов, зашто такви акти имаше повеќе во последниве три десетии. Разликата е што поранешните текстови ги носеа потписите на своите автори, а сегашниот, секако за да му се даде поголема тежест, е потпишан колективно од Институтот за бугарски јазик при БАН. Во тој колектив одвај се препознава дури и фигурата на академикот В. И. Георгиев, раководител на Центарот за лингвистика во Софија и главен редактор на „Български език“. Со појавата на овој текст добива свој лингвистички пандан познатиот антимакедонски памфлет издаден во 1968 година од страна на Институтот за историја при БАН. Составувањето на овој текст било олеснето со тоа што презентирањето на историскиот фон се презема од споменатиот памфлет.

2. Се јавува добра причина човек да се праша дали е воопшто потребно да се осврнува на вакви текстови со изразита дневна политичка насоченост. Иако задачата станува повеќе од здодевна, сепак се чини дека таква потреба има.

Прво, кога една дезинформација се шири и се повторува, секогаш може да се случи таа да биде прифатена од луѓе што немале можност подобро да се известат за даден предмет. Така се случува, и во некои инаку сериозни социолингвистички студии, да се сртне формулатијата дека македонскиот литературен јазик бил создан со декрет при крајот на Втората светска војна. Како што ќе видиме, тоа е една од основните тези и на текстот што ни го предлага Институтот за бугарски јазик, како впрочем и во поранешните напади против македонскиот јазик. Очевидно дека треба да се прават нови напори за да му

Редакциски одбор

Тодор ДИМИТРОВСКИ
Блаже КОНЕСКИ
Трајко СТАМАТОСКИ

За издавачот: Трајко Стаматоски, директор на Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“
Рецензент: акад. Божидар Видоески
Финансирала Републичката заедница на научните дејности, Скопје

се стават на увид на научниот свет релевантните историски факти, особено на научниците што не се служат со словенските јазици.

Второ, еден текст како овој што го разгледуваме има своя практична намена. Неговите тези ќе се шират, ќе се налагаат, не само по силата на својата уверливост ами и со практична акција особено во земјите и центрите каде што од бугарска страна може да се смета на посебно влијание. Јавна тајна е дека со години на ред и константно од таа страна се прават севозможни напори во источните, па и во други земји да не се допушти излегување на преводи од македонски автори, на македонски антологии, речници со македонска паралела, како и на трудови во кои во позитивна смисла се обработува македонската проблематика. Јавна тајна е дека имало дури случаи на откупување на цели тиражи, за да се спречи ширењето на такви трудови, како и дека имало притисок врз авторите. (За внимателниот читател доволно илустративен пример за карактерот на целата акција ќе биде писмото на акад. В. И. Георгиев до FUEV, за кое станува збор подолу.) Овие појави, се разбира, не произлегуваат од вербата во тежината на своите сопствени научни аргументи. Научните аргументи им се наменети на неинформираните, на оние што не знаат дека среде Европа се врши денеска таква дискриминација спрема еден мал народ, неговиот јазик и неговата култура, дискриминација што би сакала да постигне еден вид меѓународна цензура спрема духовните пројави на тој мал народ. Требаше да укажеме и на проблематичната функција на текстовите како што е овој, сочинет од Институтот за бугарски јазик. И поради тоа, не можеме да преминеме преку него со молчење.

3. Текстот што го разгледуваме не е изненадува со една теоретска новост. Додека порано се форсираше чисто унитаристичка теза дека нема македонски народ и македонски јазик, или, во поблaga варијанта, дека немало, а во последно време би можело да се создаде нешто како македонска нација и како македонски литературен јазик, — сега се прави напор целата ситуација да се прикаже како уште еден случај на реализација на даден литературен јазик преку повеќе варијанти. Тоа што се такви случаи инаку познати во светот треба целата шема да ја направи попривлечна, поприфатлива, а со тоа и поефикасна во смисла на поставената цел. Првиот чекор е на македонскиот да му се откаже статусот на посебен литературен јазик и тој да се приближи до статус на варијанта.

Меѓутоа, лесно се согледува дека на авторите на овој текст самиот термин варијанта во однос на македонскиот не им е по вкус. Тие чувствуваат дека недвосмислената употреба на тој термин ќе го претстави како една (источнобугарска) варијанта и нивниот сопствен литературен јазик. Затоа се постарале да

изберат една ознака што нема по така непосреден начин да го засегне рангот на бугарскиот литературен јазик, којшто треба да остане неприкосновен. Ознаката е — писмено-регионална норма. Се разликуваат две такви разновидности: I. писмено-регионална норма на бугарскиот јазик во областа Банат и II. писмено-регионална норма на бугарскиот јазик во СР Македонија. Се разбира, логичките тешкотии пак постојат, но ние нема понатаму да инсистираме врз тоа прашање. Авторите немале време сето ова да го обмислат до крај. На недостатокот на време укажува и фактот што е веќе напечатениот текст на повеќе места изменуван: некои листови се дополнително лепени при подврзувањето на книшката, а тоа се листови со посебно важна содржина која очевидно требало да биде одобрена од некаков авторитет (стр. 3—4, 25—26, 33—34). Една знаменита фуснота на стр. 5 гласи: „Всушност писмените норми од типот на банатската, кои се регионални (макродијалектни) форми на бугарскиот јазик, се објект пред сè на бугарската дијалектологија“. Македонскиот овде не е експлицитно споменат. Дали македонската „писмено-регионална норма“ е сепак нешто друго од банатската и не може така лесно да биде подведена „пред сè“ под бугарската дијалектологија? Зашто не се прецизира разликата, ако ја има? Сите овие прашања стојат. Но бидејќи целиот текст се базира врз определувањето на еднаков статус за двете „писмено-регионални норми“, останува да заклучиме дека во цитираната фуснота македонскиот се подразбира. Со тоа се остава малку надеж за „писмено-регионалните норми“ дека ќе бидат разгледувани во рамките на историјата на бугарскиот литературен јазик. Ним им се наоѓа местото пред сè во рамките на бугарската дијалектологија. Така се спасува, во оваа умствена конструкција, статусот на „третата“ или „првата“ норма, т.е. на бугарскиот литературен јазик. Но едновремено се покажува дека новата теорија, која оперира со поимот на варијантноста на литературните јазици, се враќа пак на унитаристичката теза, што е впрочем сосем чесно декларирано и во насловот на овој текст.

Нити пристапот нити чувствениот однос кон двете „писмено-регионални норми“ не е овде еднаков. Јазикот на писменоста на банатските Бугари се прикажува со една опширна изватка од трудот на покојниот проф. Ст. Стојков „Банатски говор“, посветена на неговата лексика. Не се реагира од страна на составувачите ниту на јасно исказаното становиште во правописот на тој писмен јазик дека кога не е можно да бидат зборовите направени од бугарски лексички материјал, тие треба „да се заемаат од српскохрватскиот јазик“ (стр. 11). За разлика од тоа енергичната рака на пишувачот на фуснотите ќе забележи на стр. 41: „Прашањето за србизирањето на писмената норма во СРМ заслужува специјално внимание и овде нема

да биде разгледувано поподробно“. Всушност банатската „писмено-регионална норма“ треба да послужи само како параван за да не биде сосема очевиден нападот против македонскиот јазик, ами целата дискусија да придобие изглед на теоретски прилог кон изучувањето на варијантноста на литературните јазици.

Во уводниот дел кон приказот на банатската „писмено-регионална норма“ се соопштува дека таа „задоволува литературни, религиозни, општествени, научно-популарни и др. потребности“, макар колку „и да е ограничена нејзината сфера на употреба“ (стр. 6). Бидејќи тоа не е сторено и за македонскиот јазик, ние ќе се обидеме што е можно поконцизно да ги прикажеме неговите функции.

По Уставот на СФР Југославија македонскиот има статус на јазик на еден од народите што се вклучени во федерацијата. На него се објавуваат задолжително сите закони и други правни акти што ги донесува Собранието на СФРЈ и, се разбира, Собранието на СР Македонија. На него може да се води дебата на сите рамнешта на парламентарниот живот и во егзекутивата, како и да се води административна кореспонденција, и тоа не само во рамките на Републиката ами и во меѓурепубличките контакти и во односите со федерацијата. Дури, тој служи и во официјалната комуникација на Југославија со странство: на него се потпишуваат меѓудржавни договори во случаи кога на чело на југословенската делегација се наоѓа припадник на македонскиот јазик. На македонски јазик излегуваат дневни весници, цел ред периодични изданија и се публикува во забележителен обем оригинална и преводна литература во најразлични области. На македонски јазик ги пренесува своите емисии Радио-телевизија Скопје, на која ѝ се придржуваат повеќе локални радиостаници. Повеќе театри во Скопје и во други градови работат на македонски јазик. На него се развива жива литературна и научна дејност. Патем ќе забележиме дека и во македонската литература се вклучуваат текстови регионално маркирани по својот јазик (на охридски, мариовски, кумановски говор; за таквата употреба на некои говори во бугарската литература в. на стр. 3—4 во текстот што го разгледуваме). Македонскиот е јазик на целокупното образование во СРМ, од основното до универзитетското. Тој се употребува како јазик на наставата и во основните училишта во источноевропските земји, во кои беа опфатени деца на македонски емигранти од граѓанска војна во Грција. За таа цел на македонски литературен јазик беа печатени во Полска и специјални учебници и помагала. Дури, иако кратко време, македонскиот се учеше, во резултат на Бледските договори од 1947, и во училиштата во Пиринска Македонија, во составот на НР Бугарија, кога едновремено во Благоевград работеше и македонски театар. Ма-

кедонскиот е предмет на изучување на цел ред универзитети во светот. На него се емитуваат вести од странски радиостаници (први такви емисии се испраќаа веќе при крајот на 1944 г. од Москва) итн. итн.

Очевидно е дека една ваква појава би била преголем залив за макар која дијалектологија. Списокот, којшто не е замислен како исцрпан, покажува дека македонскиот функционира како еден современ стандарден јазик. Македонскиот литературен јазик е јазик на самостојната македонска нација исто она како што е бугарскиот — литературен јазик на самостојната бугарска нација.

И покрај сето тоа, во „Български език“ се прави обид писмениот јазик на една мала, затворена конфесионална група на католички преселници од Бугарија во Банат да се постави на исто рамниште со еден современ стандарден јазик што својата афирмација ја постигнал преку широка ослободителна акција во годините на Втората светска војна. Притоа се премолчува фактот дека споменатата дијаспора има заправо многу слаба духовна врска со етничката матица. Ако ѝ требаат нови зборови, таа нема да ги бара во бугарскиот литературен јазик, за кој очевидно малку знае, ами во (српско)хрватскиот, сообразно со својот интерес за католичката религиозна литература. За објективна наука се смета изедначувањето на толку дисператни феномени со цел да се негира нешто многу значајно што е постигнато во прогресивниот развиток на Балканот.

Македонскиот литературен јазик е формиран не врз базата на „западнобугарските“ *a*-говори, како што тврди „Български език“, ами врз базата на западномакедонските *a*-говори (за кои од времето на К. П. Мисирков станал обичен и називот централномакедонски говори), а при една голема културно-творечка активност во целиот македонски народ. К. П. Мисирков истакнува дека споменатите македонски говори претставуваат дијалектен тип доволно обособен наспрема дијалектите на соседните словенски јазици за да можат да послужат како основа за развитокот на еден посебен литературен јазик, како што навистина и стана. Каква врска може да има појавата на македонскиот јазик со говорот на Враца? Повеќе од комично звучи кога се сугерира една таква врска.

Појавата на два литературни јазика, бугарскиот и македонскиот, стои во врска со формирањето на две национални средишта. Кон изучувањето на тој процес треба да се пристапи внимателно, а не тој просто да се негира со постулирање на некакво непоколебливо единство на јазикот и на националната свест, кое не постоело и не постои во реалноста, ами само во една априорна теоретска шема. Реалните разлики на нивото на народните дијалекти, како и разликите во однос на условите на национално-историскиот развиток, довеле до создавањето

на бугарскиот и македонскиот литературен јазик како стандарди на две посебни современи нации. Тоа е историскиот резултат, којшто бара да биде научно осветлен, но не може да биде научно осветлен од позицијата на една исклучива унитаристичка идеологија. Колку што повеќе се редат „докази“, како што тоа се прави во статијата од „Български јазик“, за тоа дека ишпто самостојно нема во македонскиот национално-културен развој во последните два века, толку повеќе се оддалечуваме од потребното објаснение на историскот резултат. Еден излез од тој корсокак е да се потцени, ако може и да се оспори, самата историска реалност во прилог на еден веќе создан национален мит. Како што е јасно од сето што го изнесувавме досега, и како што ќе биде виднаш уште повидливо, така навистина и се постапува.

4. Тоа становиште многупати досега се изразувало преку тврдештето дека македонскиот литературен јазик е резултат на еден арбитрарен политички акт, кое во текстот што го разгледуваме се содржи во формулатијата дадена на стр. 4, дека се работи за нова писмена норма што „возникна и започна да се налага по силата на политички декрет (примен на определено место — во манастирот „Прохор Пчински“, и на определен датум — 2. VIII 1944 година).“

Ние сме должни, во интерес на недоволно информираната јавност (во која спаѓаат секако и помладите соработници на Институтот за бугарски јазик), да ги прикажеме малку поблиску околностите при кои беше донесен тој „политички декрет“, штом тоа веќе не го сториле составувачите на текстот во „Български јазик“.

На 2. VIII 1944 година се одржа Првото заседание на АСНОМ (Антифашистичко собрание на народното ослободување на Македонија), едно тело кое заправо претставува Конституанта на македонскиот народ. Него го сочинуваа 122 избрани претставници на Антифашистичкото народноослободително движење во Македонија. Во тешките услови на војната, при постојани борби со окупаторските сили, меѓу кои спаѓаат и полициските и воените формации на бугарската монархоФашистичка власт (изразов е преземен од чл. 1 на Конституцијата на НР Бугарија од 1947 година), се најде сепак определено место и време да се донесат повеќе решенија што значеа афирмација на македонската државност, меѓу кои и Решението за употребата на македонскиот јазик во македонската држава (в. Прилози).

Секој што макар малку се интересирал знае дека во ред конституции во светот се содржат, формулирани во членови или во посебни акти со уставна важност, имено такви решенија за употребата на јазикот. Во самата Европа таков акт беше донесен во Данска на 23. III 1948 година, а во врска со употребата на фарошкиот јазик. Никому не му паѓало на памет

да тврди дека таквите правни акти значат „возникнување“ и почеток на „днагање“ на дадени литературни јазици. Тие не можат да значат ништо повеќе од озаконување на една постоечка ситуација.

Таков беше случај и со решението што го донесе АСНОМ. Сите решенија на тоа Собрание се пишувани, и сите негови протоколи се водени на македонски литературен јазик, којшто веќе претставуваше доволно сталожена, иако не уште и дефинитивно унифицирана писмена норма. Цели децении пред донесувањето на решението на АСНОМ македонскиот јазик ја развиваше својата писмена форма, и покрај официјалните забрани, за да послужи особено во годините на Втората светска војна како јазик на една обемна писмена активност во рамките на нашето Антифашистичко народноослободително движење. Еден континуиран антифашистички манифест, од ден на ден, се пишуваше во тешките денови на војната на тој уште непризнат јазик. Иако на еден мал сектор, тој послужи со тоа ефикасно во отпорот против фашистичкото мракобесие. Тој функционираше, и немаше потреба допрва да „возникнува“. АСНОМ дојде да го декларира, на определено место и во определено време, при наполно оформена македонска национална свест, правото на македонскиот народ на натамошна слободна употреба на својот литературен јазик. Ништо тука не возникна што не беше веќе возникнато. Отпаѓа можноста да се објасни еден историски феномен како случаен. Само недоволно информираните можат да се задоволат со такво „објаснение“.

За македонскиот народ Првото заседание на АСНОМ останува како еден од најзначајните датуми сврзани со неговото национално ослободување. Кон празниците на ослободувањето, каков што оваа година се славеше во НР Бугарија, треба да се однесуваме со респект, а не со потценување, независно од тоа за кој народ станува збор.

5. Тоа што го кажавме сведочи дека историјата на македонскиот литературен јазик е доволно славна за да не може да се ликвидира со ниски удари. Материјалите во Прилозите покажуваат дека дури и во фашистичките затвори имало ентузијasti што работеле врз оформувањето на македонскиот литературен јазик. И поради нивниот спомен ние не можеме да се впуснеме на некое пониско рамниште за дискусија со Институтот за бугарски јазик. Нека ни биде простено, но тој институт не располага со никакво право да бара за себе една привилегија.

За местото и значењето на одделни јазични црти во развојот на словенските, посебно на јужнословенските, јазици се-когаш може да се дискутира и ќе се дискутира на чисто научно ниво. Ние самите тоа постојано го правиме, согласувајќи се притоа или не согласувајќи се со изводите до кои доаѓа бу-

гарската славистика. Меѓутоа, особено во светлината на претходно изнесените историски факти, кои никако не не постапуваат во инфериорна позиција наспрема Институтот за бугарски јазик, не може да се очекува дека ние ќе дозволиме некој да бара отчет од нас за нашиот национален статус и за статусот на нашиот литературен јазик. Тоа не е научна дискусија, во која се пројавува рационален пристап, ами тоа е ситуација кога еден волев импулс сака да се наложи под маската на беспристрасно научно изучување.

Одбивајќи ја и помислата за една дискусија под такви понижувачки услови, ние сепак патем ќе укажеме дека целата егземплификација во овој текст, на историски и лингвистички план, посед тежок белег на одамна одживеаната теорија на родословното дрво.

На историски план, таа теорија наоѓа навистина гротескан израз преку епизодата за населување на дружината на протобугарскиот кан Кубер во битолското поле (стр. 15). Македонија не треба да се замисли без протобугарски гени! „Претопувајќи го прво завареното тракиско население, делум романизирано, делум грцизирано — така кажуваат авторите на памфлетот — и потоа и двете прабугарски дружини (едната на североисток, а другата во областа на денешна Македонија), Словените станале основна етничка компонента на бугарската народност од трите географски области — Мизија, Тракија и Македонија...“ (стр. 16). Каков усет за симетричност! Ситуацијата би била и сама по себе комична како израз на своевидна филозофија на историјата. Таа станува уште повеќе таква во светлината на фактите. Имено, историските извори сведочат дека Кубер не дошол во Македонија со никаква протобугарска дружина, ами со група луѓе од различно потекло што се наоѓале под аварска власт во придунавската област. Од „Чудесата на св. Димитриј“, византиски текст од втората половина на VII век, може да се види дека добар, а веројатно и претежен, дел од дружината на Кубер претставувале потомци на византиско население што во поранешните аварско-словенски походи било одведенено и населено во придунавскиот крај. Многумина побарале од Кубера, по преселувањето на „Керамиското поле“, да ги пушти во нивните „родни градови“, а кога тој се спротивил, сепак почнале „многумина од оние што беа Ромеи, со жените и децата да влегуваат во овој наш богочуван град (Солун, н. б.), и старешините на градот веднаш ги испраќаа со лаји во царскиот град“. Понатаму во „Чудесата“, кои претставуваат главен извор за овие настани, се расправа за распаѓањето на Куберовата дружина, со што целата епизода нашла крај (сп. Византиски извори за историју народа Југославије, I, уредник Академик Георгије Острогорски, Београд 1955, стр. 211—216). Во „Български език“ се лансира сосем друга историја, независно од тоа што го пред-

лагаат изворите. Притоа се поставува знак на единаквост меѓу процеси што станувале во различни епохи, под различни услови, со различен обем и со различни консеквенции. Така се случува кога една верзија се пренесува без проверка од еден националистички интониран текст во друг. Протобугарите биле едно тјуркско племе како и Турците османлии. Ако се работи веќе за учеството на биолошкиот фактор во историјата, навистина е примерно тоа како во тој поглед на Куберовата дружина ѝ се припишува поголемо значење отколку на еден народ што пет века владеел на Балканот. Меѓутоа, за историјата на родословното дрво е многу лесно да превиди такви крупни прашања.

На лингвистички план, наоѓаме исто така гротески ситуации. На пример, излегува дека *a*-говорот на Враца е исто што и *a*-говорот на Прилеп во смисла на учеството во формирањето на „писмено-регионалната норма“ во СР Македонија. Рефлексот *é* за *ə* (rēka, zēb) „во Радожда и Вевчани крај Охридското езеро го откриваме во Помориско и Тетевенско, а рефлексот *o* во Дебарско (zob, dob) совпаѓа со некои родопски замени и има изолиран карактер“ (стр. 31). Ништо не пречи што стотици километри ги делат споменатите области, и што дадените особености влегуваат во сосем друга консталација во системот на одделните дијалекти. Важното е да се сугерира дека коренот на едно исто растение дава неизбежно исти лисја и цветови (но како ќе го помишиме тоа, на пример, со *ə>o* во словенечкиот јазик?).

Повторуваме уште еднаш, ова не беше никакво влегување во дискусија во врска со објаснувањето на некои конкретни лингвистички феномени. Тоа беше само мал обид да се покаже патем во што резултира примената на една национално-романтичарска теорија од XIX век. Од многу полуистини се создава еден монолитен национален мит. Меѓутоа, задачата на науката е не да оперира со полуистини, ами да ги земе предвид сите релевантни факти, независно од тоа колку му погодуваат тие на митот. Една неодложна задача на славистиката е да изврши демитологизација на некои јазични црти и обновување на терминологијата за да може рационално да се пристапи кон современо типолошко изучување на словенските јазици. Кога еднаш ќе се стори тоа, со изненадување и ужас ќе се констатира дека се оперирало често со дваесетина лексеми, со амбиција да се влијае врз историската свест и врз современиот развиток и судбина на словенските народи.

6. Појавата на македонската нација и на македонскиот литературен јазик претставува очевидно тежок предизвик за бугарската историска и посебно лингвистичка наука. По завршувањето на Втората светска војна имаше срамежливи обиди да се прифати реалноста и да се ажурираат научните шеми. Тоа ветуваше дека балканската историографија ќе најде во бугар-

ската наука придржник во ревидирањето на националистичките предрасуди и во изградувањето на една нова концепција за карактеристиките на историскиот процес во овој дел на светот.

Меѓутоа, таа ориентација набргу беше напуштена за да се припрнат пак старите националистички шеми. Не е тешко да замислим какви противречности настанаа поради тоа во становиштата на едни исти научни работници и какви лични трауми се создадени поради тоа кaj нив. Целата ситуација можеме да ја означиме како една длабока криза на историската мисла во дадена средина. Нека ни биде дозволено да приведеме само неколку примери што ќе ја прикажат таа кризна ситуација.

К. Мирчев објави во 1945 година статија за македонскиот јазик во в. „Доброволец“, I, бр. 5, 15. III 1945. Меѓутоа, веќе во 1952 година тој настапува како автор на една брошура управена против нашиот јазик, под наслов „За македонския литературен език“.

Во својот учебник „Българска диалектология за I курс на учителските институти“ (София 1955) Ст. Стојков изделува посебна глава под наслов „Македонските говори в пределите на България“ (стр. 61—63). Меѓутоа во неговата „Българска диалектология“ од 1962 година, без никакво објаснение, како да се работи за обична ситна коректура, тој оддел е елиминиран и македонските говори се распределени во други глави. Сепак и во тоа издание реалноста се респектира до толку што во одделот „Говори вън пределите на България“ (стр. 112—119) става збор само за говорите на бугарските преселници во Романија и Советскиот Сојуз. Денеска пак, како што имавме можност да видиме, студијата на проф. Стојков за банатскиот говор се користи како трамплин за атака врз македонскиот јазик.

И. Леков го вклучи македонскиот литературен јазик, со соодветен избор на текстови и со придржен диференцијален македонско-бугарски речник, во својата универзитетска хрестоматија „Славянски текстове“ (София 1958). Во својата „Кратка сравнително-историческа и типологическа граматика на славянските езици“ (София 1968) тој го користи и македонскиот материјал. Но тоа беше доволно неговата книга да биде повлечена од продажба.

Во 1955 г. во учебници, каков што е „Български език за педагогичките училища за начални учители“ од група автори, под редакција на Ј. Андрејчин, македонскиот се изделуваше како посебен јазик во јужнословенската група: „јужнословенски — бугарски, македонски, српскохрватски и словенечки (стр. 4); јужнословенски јазици — бугарски, македонски (во Југославија и Бугарија), српскохрватски (во Југославија), словенечки (во Југославија)“ (стр. 474). И во 1965 година В. И. Георгиев уште, макар и со извесни огради, го смета македон-

скиот за еден од четирите јужнословенски јазици. Еве како гласи тоа место: „Јужнословенските јазици се: бугарски, македонски, српскохрватски и словенечки... Врз основа на македонски бугарски говори со извесно влијание на српскохрватскиот јазик во пределите на југословенска Македонија е во процес на развој четвртиот јужнословенски јазик — македонскиот.“ (Вл. Георгиев и Ив. Дуриданов, Езикознание, учебник за универзитета, София 1965, стр. 307). Меѓутоа, дознаваме дека наскоро потоа во 1968 г. тој испраќал дури енциклики во кои го објаснувал официјалното бугарско становиште спрема Македонија и македонскиот народ. Вака неизвестува за тоа Л. Аубургер: „Спрема едно писмо од тогашниот вицепрезидент на Бугарската академија на науките од 28. III 1968, проф. В. Георгиев, до генералниот секретар на Федералистичката унија на европските народносни групи, (FUEV), тогашната бугарска влада (и со тоа исто така сите од неа зависни институции) застапувала становиште дека *Македонија* итн. е географска ознака, како *Добрача* или *Тракија*, а не етничка: „Во неа живеат Бугари, Турци, Грци и други народи, но не и какви и да било Македонци. Целокупното словенско население во Македонија — значи и на југот на Југославија — е бутарско“ (L. Auburger, Überblick über die äussere Geschichte makedoslavischen Ausbausprachen [Altkirchenslavisch und moderne makedoslavische Standardsprache]. Sprachen und Staaten, Festschrift Heinz Kloss, II, Hamburg 1976, 13, белешка). Така познатиот класичен филолог и индоевропеист се спуштил ради до нивото на една дневна политичка акција, тогаш кога се очекуваше по друг начин да ја крунише својата инаку блескава кариера. Дали добило нешто споменатото писмо во својата уверливост со тоа што го испратил ѕлен научник, а не непосредно претставник на бугарската влада? По сето ова „Български език“, на чело со својот главен редактор В. И. Георгиев, неизвестува дека ни предлага „чисто лингвистичка интерпретација“ на фактите, „без да се прават какви и да било изводи од друг карактер“ (стр. 6).

Во таква духовна клима како пројава на извесна наткомпензација доаѓа грубото нафрлане врз македонските лингвисти. Се тврди дека тие „неретко буквално“ ги повторуваат „основните положенија“ на некои бугарски автори (стр. 5). Дознаваме дека претставува голем грех што тие прават библиографии на работите посветени на македонскиот јазик, бидејќи многу од единиците биле веќе опфатени во порано објавени бугарски библиографски прилози. Одејќи по оваа логика, македонските научници ќе бидат постојано врзани за срамниот столб, поради простата причина што е вкоренета практика во бугарските лингвистички работи да се опфаќа под бугарска етикета и македонскиот материјал. Тие ќе бидат, по таа логика, обвинувани и за тоа што користат зборови од својот мајчин јазик

и примери од текстови пишувани во минатото во Македонија. Сето ова заедно е манифестија на еден чуден и нездрав моно-полизам, којшто става патент врз тук јазичен и културно-историски материјал, за да ги држи потоа под обвинение луѓето што работат врз културната историја на својот сопствен народ и нормално го користат тој материјал. Просто е нападно како луѓе што превидуваат и премолчуваат крупни факти сакаат да бележат ситни поени врз теренот на т.н. научна техника и тоа во најголем број случаи без основа. Но ние не сакаме да го обременуваме својот текст со побивање на инвективи од таков род.

Кога се фрлаат навреди, треба да се приведат докази, а не да се верува дека сè ќе се прими здраво за готово штом е само управено против Македонците и против македонската интелигенција. Академикот В. И. Георгиев можел да им ја посочи на своите ученици како образец за коректна постапка барем критиката на неговата сопствена книга „Основни проблеми на славянската диахронна морфологија“, София 1969, излезена во „Indogermanische Forschungen“, Bd. 77, Heft 1, 1972, 137—141. Во левата колона се даваат „основни положенија“, од голем теоретски интерес, за развитокот на морфологијата на словенските јазици, а во формулатија на В. И. Георгиев. Во десната колона се презентираат истите положенија во формулатија на Ф. В. Мареш. Разликата е само во тоа што е текстот на Мареш објавен неколку години порано.

7. Некои терминолошки погодности се користат од авторите на памфлетот против македонскиот јазик. На стр. 14, на пр., се кажува дека до крајот на првата четврт од VII век словенски племиња од *бугарската група* се населиле во „Мизија и Добруџа, Поморавјето и Тимочко, Тракија и Родопите, Македонија, Централна и Јужна Албанија, Епир“, со тоа што делови од таа група „продолжувале да живеат во опширените земји и на север од Дунав“. Се разбира, ознаката *бугарска група* може да има само условен карактер, како што тоа се гледа од ова место, во кое таа наоѓа примена и во однос на периодот пред доаѓањето на Протобугарите на Балканот. За еден Шафарик, Миклошич, Јагиќ, Мазон и др. тоа е еден условен термин којшто треба да одбележи содржина што поблиску и подобро се изразува со терминот *источнојужнословенска група*. Меѓутоа, како што лесно може да се забележи при читањето на овој текст, за неговите автори тој термин поседува конотација во смисла на поетрепувањето на една тесно сферена национална програма. Во овој поглед е особено показателна фуснотата на стр. 20—21, која заслужува да биде приведена во целост: „Сообразувајќи се со јарката самобитност на бугарскиот јазик меѓу останатите словенски јазици, опртана врз основа на посочените особености, некои од туките научници во последно време

ме се служат со термините: *источнојужнословенски говори; балканословенски дијалекти; словенски дијалекти во северна Гриција, СР Македонија и НР Бугарија; бугарско-македонски говори* и др. Со тие описни термини (кои се всушност неточни) тие ги наречуваат говорите од целото бугарско историско-географско јазично земјиште. На таков начин, макар да избегнуваат да ги наречуваат со нивното вистинско име, тие фактички ја признаваат неповторливата индивидуалност и единство на бугарскиот јазик“. Терминолошкиот гриф е многу јасен, како што е јасно зошто се претпочита еден емоционално маркиран термин пред термините што не носат такво обележје и што се затоа далеку попригодни за целите на една современа јазична типологија. Историското земјиште се набележува и на карти, каква што е онаа во I том на „История на български език“ (София 1919) од Б. Цонев, на која во него се вклучени и некои од српските области што играле посебно важна улога во формирањето на српската нација. До каде водат овие концепции и до каде води ваквата аргументација што може многу лесно да се управи и во спротивна посока?

Друга терминолошка погодност произлегува од употребата на називот *Бугарин* во турскиот период. За авторите на овој текст тој назив автоматски имплицира високо ниво на бугарска национална свест и развиено чувство за единството на бугарскиот народ и јазик. Тие на повеќе места полемизираат со работата на Б. Конески „Македонскиот јазик во развојот на словенските литературни јазици“, но избегнуваат да се исказат за едно од основните прашања што се поставува во неа: дали е оправдан таквиот автоматизам и каква била реалната содржина на тој назив во различно време и во различни региони? Доста е да се консултираат некои од исказувањата на бугарски автори од XIX и почетокот на XX век, дадени натаму како прилози, па да се види зошто се избегнува одговорот на тоа прашање. Имено, тие исказувања сведочат дека ни оддалеку немало ниту висока национална свест, ниту такво чувство за единство какво што се постулира во „Български език“. Таа историска реалност и дава можност да се објасни зошто се создале две одделни нации — бугарската и македонската, со двете одделни литературни јазици — бугарскиот и македонскиот.

Во полемиката авторите на овој текст се исказуваат и за некои културно-историски појави во словенскиот свет. Тука веднаш излегува најаве теснотијата на нивниот модел, којшто не признава гранични ситуации. Тие изречно го вклучуваат Јан Колар само во чешката литература (стр. 42). Доволно е човек да отвори една историја на словачката литература, па да види дека нему и таму му се одделува значително место. Со типичниот категоричен извод не се согласува ни советската литературија енциклопедија, во која стои дека Јан Колар е чешки и словачки

поет (Краткая литературная энциклопедия, т. 3, Москва 1966, 655). Сигурно имало некои основи за таква определба ако се земе предвид не исклучиво јазикот и не исклучиво индивидуалното становиште, ами целокупниот културно-историски контекст во кој е едно дело настанато, како и неговото зрачење во дадена средина. Што би останало инаку од литературата на оние народи кои во минатото се служеле предимно со туѓ литературен јазик, каков што е, на пример, случајот во оширената сфера на употреба на арапскиот јазик?

Авторите на разгледуваниот текст откажуваат секаква можност за споредување со развитокот на литературните јазици во источнословенската група: „Не може да се бара сличност и меѓу поникнувањето на разгледуваната писмена норма (т.е. на македонскиот јазик, н.б.) и поникнувањето на украинскиот и белорускиот литературен јазик, зашто, додека во источнословенската група долгот процес на диференцијација меѓу украинските, белоруските и руските говори и меѓу Украинците, Белорусите и Русите ги создава неопходните лингвистички и историски услови за оформување на три различни источнословенски јазици, меѓу бугарските Словени во XIX век и пред тоа не се забележува процес на диференцијација на говорите во Мизија, Тракија и Македонија, ниту пак стремеж називот Бугари да се заменува од Тракијци или Македонци“ (стр. 42). Една „ситница“ е превидена во овој коментар. Имено дека „долгот процес на диференцијација“ во источнословенската група не се признаваше од официјалната наука во царска Русија. Само една смена на позицијата, по Октомвриската револуција, доведе до признавање на тој процес и на неговите резултати.

За жал, противмакедонските памфлети оставаат малку надеж дека во додледно време и бугарската официјална историска и лингвистичка наука, следејќи ги поранешните примери за углед, ќе ја смени својата визура.

ПРИЛОЗИ

У воден збор

Прилозите ги даваме натаму во следните три дела:

I. ИСКАЖУВАЊА. Во овој дел се приведуваат цитати од различни автори, во кои станува збор за македонскиот јазик и литература, за македонската народност, како и за националните односи во минатото пошироко на Балканот. Спротивно на она што го тврди „Български език“, имаме пред себе ред сведоштва во полза на македонската посебност, што не доближуваат до објаснувањето на условите и причините поради кои имаме самостоен национален развиток во Македонија и, во тие рамки, создавање на посебен македонски литературен јазик. Се разбира, ние приведуваме само некои фрагменти. Па и покрај тоа е упадлива бројноста на таквите искажувања, особено кога се има предвид дека повеќето од нив потекнуваат од времето кога Македонците немаат уште свој државен и културен центар што би можел да настапи со противакција спрема другите такви центри кога тие ја прикажувале пред светот македонската ситуација сообразно со своите сопствени интереси.

II. ТЕКСТОВИ ОД НАРОДНООСЛОБОДИТЕЛНАТА БОРБА (1941—1945). Во овој дел се за илустрација дадени текстови пишувани на македонски јазик во годините на Втората светска војна, т.е. во времето кога македонскиот литературен јазик не беше уште дефинитивно кодифициран.

III. СТАТИИ. Во овој дел се содржат целосни текстови, пишувани од македонски автори и посветени на развитокот на македонскиот јазик.

Во постарите македонски текстови е извршена само транслитерација, а инаку се зачувани сите други нивни јазични и ортографски особености.

Оние читатели што сакаат да добијат поширока информација, особено за времето непосредно по Втората светска војна, кога во НР Бугарија се донесуваа резолуции и официјални акти во полза на ширењето на употребата на македонскиот литературен јазик и во Пиринска Македонија (во составот на НР Бугарија), ги упатуваме на книгата на Ванѓа Чашуле, *Од признавање до негирање*, Скопје 1970, која се појави и во англиски и руски превод.

I. ИСКАЖУВАЊА

РЕДАКЦИСКИ КОМЕНТАР ЗА ЈАЗИКОТ НА Ј. ХАЦИ-КОНСТАНТИНОВ ЏИНОТ

Колку за јазикот на г-н Јордана, секој може да види зашто е толку различен од нашиот писмен и говорен јазик, така што кој првпат ќе го прочита ќе му се види не токму неразбиралив туку и сосема разнороден. И навистина тој јазик, ако и да се покажува бугарски, и неговата материја како и на нашиот е земена исто така од црковниот пишан јазик, по видот меѓутоа, то ест по изговорот на зборовите и пишувањето толку својства и особености има, така што полесно може да го научи и да го говори право еден түгоплеменик, а не еден единороден Бугарин. Да проштаваат скопјаните и ним подобнојазичните: бидејќи и тие не го разбираат ниту можат да го говорат нашиот јазик.

„Болгарски“, в. „Цариградски вестник“, Фототипно издание, бр. 55 од 6. X 1851, с. 19.

ПЕТКО РАЧЕВ СЛАВЕЈКОВ (1827—1895), бугарски поет, публицист и политичар

Најпосле македонското прашање излезе најаве и се покажа во печатот. Ние велиме најпосле, зашто тоа прашање не е нова работа. Ние сме го заслушале уште од пред десетина години. Најпрво ги сфативме зборовите на тие млади патриоти (како израз) на нашите не толку сериозни расправии. Така и мислевме ние до пред една-две години, кога нови разговори со некои Македонци ни покажаа дека работата не е само голи зборови ами мисла што мнозина сакаат да ја спроведат во животот. И жално и тешко ни беше да слушаме такви зборови, но ние не се решивме да говориме за нив преку печатот, зашто ни се гледаше работата доста деликатна и особено во околностите во кои се наоѓаме. Денеска тоа прашање излезе веќе на пазар,

благодарение на несмртноста на еден од нашите собраќа и ние сме веќе принудени сакале-нејќеле да се јавиме.

Ние пак не ќе говоревме никогаш за тоа прашање, ако се состоеше само во одделувањето на учебните книги, зашто ние не гледаме штета од тоа што некои сакаат да се учат децата на татковото наречје; напротив, ние гледаме во тоа еден знак на свестрување. Основната настава е само тогаш плодотворна кога се изведува на јазик што го разбираат децата. Сета вина е во тоа што не се избира еден таков пат кој ќе доведе не до разделувања во наречјата, ами до соединување, согласност...

... Но кога во раздробувањето влегуваат и други цели, цели за раскинување на нашиот уште неконституиран народ, тогаш секој има должност да се противи на такво зло. Таква цел се гледа да имаат некои од македонските наши браќа и таа цел ја кријат тие под превезот на јазикот и на неговите наречја; затоа си дозволуваме и ние да кажеме нешто за македонското прашање.

Многу пати сме слушале од македонистите дека тие не биле Бугари, ами Македонци, потомци на древните Македонци и секогаш сме чекале некакви докази за тоа, без да ги дочекаме...

Сме слушале и друг аргумент. Некои македонисти се делат од Бугарите по друга причина, по тоа што тие се чисти Словени, а Бугарите се Татари и не знам што...

За да ѝ придалат сила на својата произволна аргументација, македонистите укажуваат на разликата меѓу македонското и горнобугарското наречје, од кое првото било поблизу до словенскиот јазик, а второто било измешано со татаризми и др. ...

Ние сме уверени дека желбите на македонистите треба да имаат и други основи и дека тука се меша и малата нееднаквост меѓу горните и македонските Бугари по број и прогрес. Македонистите може да мислат дека народните работи секогаш ќе ги водат горните Бугари, како помногубројни и пособудени, и дека Македонците ќе останат на второ место. Тоа значат зборовите на македонистите: *се ослободивме од Грците, зар да паднеме под други?*

П. Р. Славейков, *Македонският въпрос*, в. „Македония“ (Цариград) од 18 јануари 1871.

ГОРГИ ПУЛЕВСКИ (1838—1894), македонски револуционер и писател

Народ се велит луѓи који се од еден род и који зборувајат еднаков збор, и који живувајат и се другарат еден со друг.

ги и који имајат еднакви обичаји и песни и весеља, тије луѓите кои викајат народ а место во које живуваат народ се велит отество од тон народ.

Така и Македонците се народ и местово нивно е Македонија.

Б. Пуљевски, *Речник од три језика*, Београд 1875, стр. 49.

ОД „ПРАВИЛАТА НА МАКЕДОНСКИОТ ВОСТАНИЧКИ КОМИТЕТ“, 1878

Во востанието учествуваат луѓе од самата Македонија коишто се чувствуваат Македонци и мелеат за слободата на Македонија (чл. 2).

Сите што им го сакаат доброто на Македонците од соседните и од подалечните земји можат да земат учество во Македонското востание ако му се потчинуваат на Македонскиот востанички комитет и ако искрено се заложуваат за ослободување на Македонија (чл. 4).

Македонскиот востанички комитет ќе ја извести владата на Кнежевство Бугарија дека Македонците нема да имаат други мешања со Кнежевството, освен братската помош на тие наши словенски браќа (чл. 186).

Македонскиот востанички комитет во Кнежевството ќе се претставува од наши депутати, а Кнежевството може да испрати при Комитетот свои депутати (чл. 187).

Македонскиот востанички комитет ќе ја запознае и братската земја Кнежевство Србија со целите на нашето востание и ќе побара братска помош за ослободувањето на Македонија. Ако српскиот киез дозволи, во Кнежевството ќе испратиме наши депутати, а при Комитетот ќе примиме нивни депутати (чл. 191).

Македонскиот востанички комитет наредува сите Македонци да ги исполнуваат одредбите на овие Правила — Устав без поговор до ослободувањето на Македонија и до донесувањето на мирновременски устав на автономна Македонија (чл. 209).

Приватна библиотека на бугарскиот патријарх Кирил. Архивно одделение. Дело 2341. Архивна единица 50, лист 30—61.

МЕМОРАНДУМ НА ТАЈНИОТ МАКЕДОНСКИ КОМИТЕТ ДО
ДИПЛОМАТСКИТЕ ПРЕТСТАВНИЦИ НА ГОЛЕМИТЕ СИ-
ЛИ ВО ЦАРИГРАД, 1887 (Одломка)

Оваа состојба не може да има други последици освен да го држи општиот мир во постојана тревога, а нашата татковина да ја застрашува со катастрофа, — а за да се искорени тоа, треба да се парализираат тие илузии на речените државички, а тоа е во состојба да го направи само македонското население, кое треба да му јави на светот дека е тоа *засебен народ, со засебна историја, нарави и обичаи*, и дека нема ништо општо со околните државички, — значи, *според тоа нема никој право да претендира над Македонија, и тоа им останува на Македонците* (подвлечено во оригиналот, бел. на Ред.), — но за да може тоа да се постигне, треба да се осветли македонското население, а за да се тргне што посекоро од тој пат, од голема потреба би било да се издава тутка во Престолината еден „Македонски лист“; долупотпишаниите се примивме да издаваме таков еден весник, а веќе предадовме молба до Големиот везир со која го молевме во интерес на отоманската држава и општиот мир што посекоро да ни дозволи издавање на речениот весник ...

Др Климе Џамбазовски, *Неуспел обид за издавањето на „Македонски лист“ во Цариград 1887 година*, сп. „Современост“, XIV, 1964, 10, с. 1066.

СТОЈАН НОВАКОВИЌ (1842—1915), српски историчар, филолог и политичар

Најпосле, има уште една појава што не може да се испушти од предвид. Тоа е стремежот на Македонците да останат сами за себе, што бара пат по средината на сите горе споменати стремежи. И овој стремеж почна да се буди, особено од спротивностите меѓу бугарскиот и македонскиот говор, и меѓу бугарскиот и македонскиот карактер, од времето кога почна бугарската пропаганда со премногу наглост и острена да удира по особините македонски од името на панбугаризмот. Дури меѓу платените професори на бугарските средни училишта по Македонија се наоѓаат луѓе во кои се будат овие стремежи токму онака како што се гледа меѓу Малорусите против униформите-тот руски. Не е без значење, и не може да се објасни со никакви причини од лесен вид, познатиот факт дека пролетта на 1885 година, по бугарските јавни собири за Македонија, последуваа веднаш јавни собири на Македонците по Србија, на кои зедоа

учество сите Македонци што престојуваат во Србија. Посилно движење ќе ги изведе уште во поголема светлина овие струи, што сега уште му ги даваат на истото првите знаци на живот.

Стојан Новаковић, *Бугарске школе по Македонији*, сп. „Отаџбина“ XIX, 1888, 78—95; препечатено во книгата *Балканска питања*, Београд 1906, в. с. 267.

ТЕМКО ПОПОВ (1855—1931), македонски публицист

9-ти Мај 1888 г. Солун

Драги ми Деспоте,

Во предговорот на ова писмо ќе ти предизвестам, оти ја ќе се помачам да ти пишам, колку је можно, на наше наречие, заместувајќи оние речи, кои ја и незнам, со бугарски. Што ли се чинит илака, Деспоте! Нашево наречие, кога можело да диктират на другите славјанска наречија, останало најсиромашко и, као питач, да спружват ръка било на бугарското, било на Сриското па и дури на Руското! Не отричам ја оти свите славјански наречија, се сходни помеѓу си и оти природно је да се плаќаат едното от другото, а не до вакво дере(дже), (дже, не знам како се пиши), до кое е дошло нашево кутро наречие, пчо да не можит чоек да си искажи мислите, без да употребит бугарски речи, ако тој имат живено у бугарско, српски — ако у српско. Вистина, нашево наречие, како најсходно со српското, треба да от него да црпит оние речи, кои ги немат у речникот си, но каде ни је нашиот речник, каде се нашите филолози, кои да можеат да се завземеат со овој важен вопрос, т. ј. да ни составеат граматика и други најнужни учебници, барем за основните училишта? Нема ги наши филолози, каде се српските, кои да пишат нашево наречие и да сочинеат овие елементарни и необходими книѓи со такво научно безпристрастие, штото тамо само да употребеат српски, вместо дополнителни, каде неможеат да најдат македонски речи, а не да се водеат от слеп патриотизам и, вместо да составеат Македонски учебници, да сочинеат чисто српски. Да не се лажиш, Деспоте, националниот дух у Македонија до такво дередже денеска је стигнал, штото и сам Инес

Христос ако слезит от небоно неможит да го уверит Македонеца, оти тој је бугарин или србин, освен оние Македонци, у кои веќе пропагандата бугарска се имат вкоренено.

Одломка од писмо на Темко Попов до Деспот Бачовик, познат македонски општествен работник. Објавено од К. Џамбазовски во в. „Нова Македонија“, 1—3 јануари 1960.

ПЕТАР ДРАГАНОВ (1857—1928), руски филолог, родум бесарабски Бугарин, професор во Солунската бугарска гимназија во времето од 1885 до 1887 година

Самиот Востоков по прашањето за потеклото на староцрковнословенскиот јазик се застапуваше за *македонизмот*, неговата татковина ја поставуваше во *Македонија*, и затоа тој, велеше Востоков, може да се нарече и македонски. Но Востоков никако не се застапуваше за *бугаризмот* на таа значајна научна поставка во тесното значење на тој збор, како што тврдеа некои негови противници; напротив, што се однесува до *сопствено бугарското наречје*, тоа, според Востоков, *можело од старо време да се разликува од првото (македонското) по многу важни при знаци и, ќе забележиме од своја страна, како што и сега тоа се разликува од него*. Би требало да се очекува дека порано или подоцна убедувањето на Востоков ќе се потврди со истражувања на само по историските споменици на јазикот ами и на современиот строј на словенските наречја и особено на словенските говори во претполаганата татковина на кирило-методиевскиот словенски јазик.

П. Д. Драганов, *Носовые гласные звуки в современных македонско-славянских и болгарских говорах*, Русский филологический вестник, т. XIX, г. 10, Варшава 1888, стр. 2 (сепарат).

КАРЛ ХРОН (1852—?), австриски публицист

Во секој случај може да се докаже, како по нивната историја така и по нивниот јазик, дека Македонците не се ниту Срби ниту Бугари, ами *посебен народ*, имено директни потомци на

оние стари словенски преселници што го населнија Балканскиот Полуостров одамна пред срpsката и пред бугарската инвазија и не се измешаа со ниеден од овие два народа.

Karl Hlop, *Das Volksthum der Slaven Makedoniens*, Wien 1890, S. 31.

КРСТЕ ПЕТКОВ МИСИРКОВ (1874—1926), македонски славист, публицист и идеолог

Со тије неколку зборои јас сакаф да појаснам содржањето на предложената на македонците читачи книга за најважните за нас прашања. Како последуач на идејата за полно отдељање на нашите интереси од интересите на Балканците народи и за самостојно културно национално развијање, јас и је написаф на централното македонско наречје, које за мене от сега на тамо имат да бидит литературен македончки јазик.

К. П. Мисирков, *За македонците работи*, София 1903, стр. XI.

АЛЕКСАНДАР ТЕОДОРОВ БАЛАН (1859—1959), бугарски славист

Одамна ли беше до ослободувањето на Бугарите кога и по цела Бугарија се слушаа одговори на Бугарите на прашањето „што се“ (по народност), дека се „христијани“ или „раја“? Па не е голема реткост и сега уште да се чуе Бугарин како одговара во судот на прашањето за својата народност дека е „христијанин“. Нему поимот за народноста уште не му станал нова придобивка на разумот. Во турско време бугарскиот селанец ги означуваше Бугарите од градовите со зборот „Грк“, граѓанската носија за него беше „грчка носија“. А бидејќи Грците го титулираа тој селанец со „дебелоглав Бугарин“, неговиот брат од градот лубеше да се наречува „Елин“, за да не трпи презир под своето вистинско национално име. Не ли е тоа сосем исто со она што го расправа г. Мисирков за називите на македонскиот Словен? Името „Бугарин“ беше паднало и во Бугарија до степен што го допираше само туѓ презир. Во устата на самиот Бугарин тоа име толку се испразни од националната содржина, што стана синоним на „христијанин“, кое име ја беше опфатило целата етичка содржина на бугарската индивидуална и општествена

свест. Нашиот селанец кога ќе речеше „ни сме Бугари“, мислеше „ни сме христијани“, т.е. православни. Рускиот цар беше за него „бугарски цар“ не по народност, ами по православното христијанство.

А. Т. Балан, *Една македонска теорија*, Периодичко списание LXV, 1904, стр. 818.

АНДРА ГАВРИЛОВИЋ (1864—1929), српски историчар на литература и писател

Зимска гостуваше во Белград и уште во некои градови на Кралството Србија *македонската театрална група под водство на Црнодримски*. Таа прикажуваше на *македонски јазик* оригинални *македонски драми*. Со еден збор, имавме обиди на нова духовна култура — литература и уметност — македонска. Не треба да се лажеме. Тоа што го прикажуваше Црнодримски не беше жаргон ами проба на *туѓа* култура во друг свет, онака како што чешките артисти му идат на гости на нашиот Народен театар, или уште подобро, како што на пр. Салвини пред неколку години со својата група гостуваше во Белград. Го оставаме на страна тоа што Црнодримски има од своите пиеси по две редакции — за Софија и за Белград — веќе самата појава на неговите *македонски* продукции говори дека стоиме пред зачеточите на нова, четврта, литература на Словенскиот Југ. А ние на тоа му плескавме!

А. Гавриловић, *Пред четвртото книжевноиштво, сп. „Бранково коло“ X, 17, 29 април (12 мај) 1904, стр. 516.*

СП. „МАКЕДОНСКИЙ ГОЛОС“

Запомни, македонски народе, дека настанува неповторливиот Велиден во твојот живот, дека вторпат не ќе можеш да воскреснеш од народна смрт, и решавај ја сега својата судбина сам — сам определи се!

Веќе одамна, одамна, тебе често ти повторуваат дека твоята душа не е твоја, туку на твојот сосед, дека твојот лик мора да се одразува во түгото, а не во твоето животно огледало. Кого од нас, Македонците, не нè уверувале дека сме ту Бугари, ту Срби, ту Грци...

Но ние не сме тоа, туку — одделен народ со свое сопствено име — Словено-Македонци.

Од статијата „*К Македонскому народу*“ (авторот потпишан под псевдоним — *Управда*), објавена во списанието „*Македонский голос* — орган сторонников независимой Македонии“, I, бр. 2, С.-Петербург, 27 јуни 1913, стр. 26.

РУДОЛФ А. РАЈС (1876—1929), истакнат швајцарски правник и професор на Универзитетот во Лозана

Реков дека вашите бугарофони би ги нарекол порадо Македонци. Вие ги наречувате тие луѓе бугарофони поради нивниот јазик којшто личи на бугарскиот. Но, дали е тоа бугарски, дали е тоа истиот јазик што се зборува во Софија? Не. Македонскиот личи исто толку на српскиот колку и на бугарскиот. Не сум лингвист и нема да си дозволам сопствен суд, но незaintересираните балканолози ми тврдеа дека македонскиот личи повеќе на српскиот отколку на бугарскиот. Можно е да има лингвисти што го тврдат и спротивното. Но факт е дека македонскиот не се зборува ни во Софија ни во Белград. Тоа е посебен словенски јазик како што е тоа, кај нас во Швајцарија, романшкиот, што се зборува во Гризо, покрај италијанскиот.

Според мене Македонецот не може да се нарече ни Бугарин ни Србин, туку просто Македонец.

R. A. Reiss, *Sur la situation des Macédoniens et des musulmans dans les nouvelles provinces grecques*. Paris, Plon-Nourrit, 1918, p. 6—7.

АНРИ БАРБИС (1873—1935), истакнат француски писател

Станува навистина збор за еден народ. Народ што има свој оригинален етнички карактер, свои традиции, свои стремежи, своја единствена и специфична личност.

Овој народ на самата почва каде што се развил и траел, каде што историјата го посадила, за која е сврзан со своите корење и својата култура, се третира како збир на робови и злосторници.

La question macédonienne est-elle si complexe que cela? „*Fédération balkanique*“, № 51, 1. IX 1926, p. 867.

*

Македонците, кои си имаат свој посебен јазик и неоспорна етничка оригиналност, немаат право да се наречат Македонци.

Un peuple asservi, „Monde“, № 108, 28. VI 1930, p. 2.

АНТОАН МЕЈЕ (1866—1936), француски лингвист, индоевропеист

Говорите на Македонија се дел на јужнословенската група; оние што ги зборуваат можат, според околностите, да го земат за литературен јазик српскиот или бугарскиот. Нивните говори, различни меѓу себе, не се заправо ни српски ни бугарски, особено ако се мисли на писмениот бугарски јазик којшто се базира врз говори доста оддалечени од македонските говори. Без сомнение, упростувањето на именските форми е исто во Македонија како и во Бугарија, но тоа е резултат на една тенденција што се пројавува исто во српските говори од балканскиот регион. Учителите на бугарските или бугаризираните училишта спровеле во Македонија силна акција во последната третина на XIX век; и тоа им даде основа на Бугарите да ја присвојуваат земјата за својот општ јазик; но немаше континуирана акција на еден јазик на цивилизацијата; во Средниот век имаше различни влијанија зависно од политичката ситуација; а по турското завојување литературната традиција престана да игра некоја забележлива улога. Па ако политичарите ги приклучуваат говорите на Македонија кон онаа или онаа група, незainteresираните лингвисти можат само да го резервираат своето мислење.

Всушност овие говори не припаѓаат заправо ни кон едната ни кон другата група што се расправаат за нив. И, аури кога лингвистичките факти би ја имале онаа јасност што тие ја немаат, посебната сличност со другата група не би претставувала ништо решително. Детински е лингвистиката да интервенира во гранични прашања од таков вид. Политиката ќе ја реши јазичната иднина на Македонија.

A. Meillet, *Les langues dans d'Europe nouvelle*,
Paris 1928, p. 132—133.

БИСТРИШКИ, ЗОШТО НИЕ МАКЕДОНЦИТЕ СМЕ ОДДЕЛНА НАЦИЈА?

Четврти конгрес на Македонскиот народен сојуз во Америка. Detroit, Mich., 1934, с. 42—45.

Одговорот на тоа прашање, пред сè, е од *огромно политичко значење*. Познато е дека како бугарскиот, така и српскиот и грчкиот империјализам го одрекуваат постоењето на македонската нација. Според првиот, Македонците се „најдобриот дел од бугарската нација“. Според вториот, Македонците „се чисти Срби“, а според третиот, Македонците се „славјаногласни Елини“. Така, секој од тие наши поробувачи го „оправдува“ задржувањето под свое рапство на соодветниот поробен дел од нашата татковина и истовремено ги оправдува претензиите за завладување на цела Македонија.

Орде Иваноски, *Значајна студија од 1934 година за настанувањето и развитокот на македонската нација*. Сп. Гласник, XVIII (1974) 1, с. 161—162.

ДЕКЛАРАЦИЈА НА ОБЛАСНИОТ КОМИТЕТ НА ВМРО (ОБЕДИНЕТА) ПОД БУГАРСКА ВЛАСТ (Одломка)

Излагањето — протест на Македонците под грчка власт, публикувано во грчкиот комун. в-к „Ризоспастис“ и др., е резултат на скриените желби и на борбата на целокупниот македонски народ. Бањето на Македонците под грчка власт слободно да зборуваат на свој роден македонски јазик, да отвораат свои македонски училишта за да ги учат своите деца на свој роден јазик е нивно свето право што ќе биде извојувано по пат на непомирлива борба на македонскиот народ против империјалистичките поробувачи за слобода и независност на Македонија.

2. Бидејќи Македонците под грчка власт не се ниту „славофони“, ниту „чисти Грци“, бидејќи Македонците под бугарска власт не се „прави Срби“, исто така и Македонците под бугарска власт не се Бугари, ниту пак сакаат да станат такви. Македонскиот народ има свое минато, сегашнина и иднина не како закрпка кон империјалистичка Бугарија, Грција и Србија, ами како самостоен словенски елемент кај кој се на лице сите елементи на самостојна нација, којшто со десетлјетја се бори за извојување на своето право на самоопределување сè до одделување во самостојна политичка државна единица од империјалистичките држави што го потискаат.

(Објавено во в. „Македонско дело“, год. XI, бр. 195, с. 8, од февруари 1935 г. Во уводот кон Декларација

јата е речено: „Во врска со протестот на група Македонци од Егејска Македонија испратен до грчкиот печат против денационализацијата и теророт, Облашниот комитет на ВМРО (Об) во Македонија под бугарска власт од името на сите од бугарскиот империјализам национално потиснати Македонци во Петричко и бегалците во Бугарија ја објавува оваа Декларација“.)

АНДРЕ ВАЈАН (1890—1977), француски славист

Поимот на „словенскиот македонски“ е нејасен само за овој што тоа го сака. Словенскиот македонски претставува реалност во таква мера што во XIX век суштествувал еден македонски литературен јазик, јазик на сосем мала учена литература, но на обилна народна литература; и не се работи само за документи на фолклорот какви што можат да се соберат сегде: лирската македонска песна, многу ценета во Србија и во Бугарија, претставува еден автентичен литературен жанр, со реална вредност. Овој литературен јазик, базиран врз говори што природно се разликуваат малку меѓу себе, немаше време да се унифицира. Меѓутоа негови центри беа Скопје, Тетово, Охрид, Битола (Манастир), Воден, итн.

A. Vaillant, *Le problème du slave macédonien*, Bulletin de la Société de linguistique de Paris, t. 39, 2 (Numéro 116), Paris 1938, p. 195.

МЈЕЧИСЛАВ МАЛЕЦКИ (1903—1946), полски славист

Но треба да се додаде дека, покрај македонските особености што одат било по развојната линија на бугарскиот јазик било на српскохрватскиот, има исто и наполно индивидуални прти кои во токму таков вид не се јавуваат во ниеден од тие јазици. Тука спаѓа меѓу поважните фонетски прти развојот **ъ, *ь > o, e; *ρ > a* одн. *o, па и ѿ, i < *tj, *dj*, несомнено многу блиски до српските *h, b*, но сепак од нив различни. Затоа исто на прашањето дали се македонските говори српски или бугарски, би одговорил дека не се ни исклучиво српски ни бугарски, ами повеќето од нив претставуваат *индивидуален дијалектен тип* (којшто може да се нарече и *македонски јазик*), поврзан

со силни јазли на сродство со двата спомнати јазици. Македонскиот е премин меѓу српскиот и бугарскиот, и неговото приклучување само кон еден од тие јазици е од лингвистичка гледна точка неосновано.

M. Małecki, *Z zagadnień dialektologii macedońskiej*, Rocznik Slawistyczny XIV, Kraków 1938, str. 142.

ГОЛЕМАТА СОВЕТСКА ЕНЦИКЛОПЕДИЈА (1938)

МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК, ... 2) (Во ново време) јазик на Јужните Словени што живеат на територијата на денешна Македонија. Без оглед на значителната дијалектна разнообразност, македонските говори претставуваат единство и забележливо се разликуваат од народните говори на Тракија, Родопите, Мизија и на Стара Планина.

Од општомакедонските јазични особености ќе ги одбележиме: 1) промената на „силиот“ ъ во о, на „силиот“ ъ во е (сон, ден); таа прта е одразена уште во спомениците на старословенскиот јазик; 2) промената на ј во Ѹ со понатамошна промена во а или о (дъб, доб, даб); 3) промената на ѡ во е (место, лето); 4) загубата на падежните наставки и аналитичкото искажување на падежните односи; 5) развијањето на постпозитивната членска форма во имињата и во заменките; 6) различните типови на фиксиран акцент (пет типа); 7) наставката на првото лице единина во глаголите од сите основи -ам; 8) генерализирањето на самогласката (замената на ѡ) за основите на имперфектот; 9) предавањето на идното време со помошта на частицата ќе и формата на сегашното време; 10) наставката на партиципот на минатото време за сите родови во множината -ле.

Сета Македонија во дијалектен однос се дели на 2 групи: областа кон запад од р. Вардар и ј[уго]и[сточните] реони на Македонија. Во втората група влегуваат и говорите на Костур.

Западната група ја карактеризираат следниве дијалектни особености: 1) членските форми со тројно образување — от (маш.), та (жен.), то (среден род); ов, ва, во, он, на, но; 2) наставката за трето лице единина на сегашното време -т; 3) акцентирањето на третиот слог од крајот; 4) фразеолошкиот карактер на акцентот. Западномакедонските говори се делат на неколку дијалектни групи: дебарска, охридска, централна, тиквешко-мариовска, велешко-скопска, горнополошка и долнополошка. За ј[уго]и[сточна] Македонија се карактеристични: заменките он, она, оно, они, предлогот сос и др.

Тешките историски услови во кои се наоѓале Македонците имаат оставено свој печат врз нивната култура. По Првата империјалистичка војна (1914—18) голем дел од Македонија беше присоединет кон Југославија. Националниот гнет на владејачката српска буржоазија е извонредно тежок. Српската лингвистичка наука во лицето на Белиќ го одрекува секое право на национално самоопределување на македонските Словени, тврдејќи дека македонските Словени божем се Срби. Од друга страна, бугарската лингвистичка наука, којашто им служи на идеите на бугарскиот империјализам, не им го признава на Македонците правото на самостоен национален развиток. Јужна Македонија ѝ припаѓа на Гриција, каде што исто така е силен националниот гнет.

Большая Советская Энциклопедия, том 37, Москва 1938, стр. 743—744.

КОЧО РАЦИН (1908—1943), македонски поет и револуционер

Во долгот, мачен процес на формирање на свеста на народот од Повардарјето*, современата народна книжевност е значајна културна појава и културна придобивка. Пишувана на јазик на кој тој народ најинтимно си мисли, најдлабоко ги чувствува и изразува своите вековни патила и најблагородните човечки стремежи, тесно поврзана со народниот живот и со неговите прогресивни струи, таа книжевност и не можеше да биде друго освен верен и жив одраз на сите тие патила, страдања и идеали народни, срце и свест и високо кренато знаме народно. Самиот процес на настанувањето на оваа книжевност покажува најдобро дека почетокот бил плодоносен — кога таа била инспирирана од потребите народни, кога го олицетворувала вековниот идеал народен и дека бил наполно залуден кога таа ја губела врската со народот...

...Објективните услови во кои денеска мора да работи и да живее современиот писател на Повардарјето особено се тешки, многу комплицирани и мачно совладливи. Тој мора да го издржи не само стократно тешкиот напор при изградувањето на една нова и напредна книжевност во околностите на една многу стесната културна средина, на многу сиромашно или скоро никакво пишано книжевно наследство, опрен единствено врз својата фанатична волја и добронамерната помош од луѓето со напредни сфаќања, — туку мора да ја издржи и комбинираната

* т.е. Македонија (ова име беше забрането во кралството Југославија). *Белешка на Редакцијата*.

навала од противникот, што си го присвојува правото на историска тапија врз срцето и свеста на народот од Повардарјето. Ке се земе ли при ова предвид до која степен во таа навала се употребуваат, без какви и да се скрупули, сите можни средства, ке стане јасно на колкви тешкотии и на какви искушенија е изложен еден македонски писател, којшто често живее во некаква зафрлена паланка, осамен, далеку од неопходната книжевна средина и нужните помагала при книжевната работа, и во колкава опасност е неговиот бескомпромисен став, без кој, се разбира, нема вистинска и народна книжевност...

... Но иако тешкотите на патот на развитокот на современата книжевност на Повардарјето се многустрани и огромни, вистинските и доследните писатели народни мораат да ги надвијат, мораат достојно да го носат својот позив. Длабоко предани на народните идеали, цврсто опрени врз своите вистински, будни и единствени пријатели од најнапредниот дел на својот народ, со успех ќе можат да одговорат на својата задача. — Пред нив лежи огромна и светла перспектива и навистина честит и возвишен позив. Огромното и неисцрпно поетско богатство на Повардарјето — идејниот резултат од вековните патила, борби и идеали народни — ќе се намери, порано или подоцна, на своите вистински труdbеници, што ќе го подигнат на степен на модерна народна книжевност. Врз самопожртвуваните одделни луѓе паѓа голема историска чест, но и голема општествена одговорност да го извршат чесно својот позив. Тие мораат без обсирно да ги надвијат сите лични и други тешкотии, сите искушенија и сите лични кризи, за да го заслужат достојно вистинското име — народен писател на овој храбар и напатен народ. Делото што го започнаа Пејчиновиќ, Миладиновци и Жинзифов, скршнато еднаш од историските неминовности по друг пат, ќе ѝ се врати сега на својата матица и ќе најде свои достојни следбеници.

K. Racin, *Razvitak i značaj jedne nove naše književnosti*, Radnički tjednik I, br. 23, Zagreb 1940, str. 5—6.

ТРАЈЧО КОСТОВ (1897—1949), бугарски политички работник, секретар на ЦК БРП(к)

Спорот за тоа дали Македонците се Бугари или се македонски Словени во сегашните услови би било навистина доктринерско чештање на јазиците. Но ние сме должни да ги имаме на ум фактите. А фактите говорат дека еден голем дел од македонското население има веќе македонска, а не македонско-бугарска свест. Според наши сигурни податоци, што доаѓаат

од компетентни другари од самата Македонија, македонската свест проникнала многу длабоко, особено во младата генерација што не била опфатена од егзархиската пропаганда. Според тие другари, што одлично ја познаваат положбата во Македонија, не помалку од 80% од словенското население во Македонија се чувствува македонско, а не бугарско население (не разбира бугарски јазик). Нашите документи се преведуваат на македонски и тешко — велат тие другари — бугарската пропаганда ќе успее да ја разбие таа македонска свест. Народот не само што не е восхитен од „слободата“ туку не можат да го натераат да вика „ура“, тој е нем за патриотски дрдорења. Јасно е дека процесот на формирање на македонскиот народ во нација многу напредувал. Ние не можеме да не се однесуваме позитивно кон тој процес и да не го помагаме активно, бидејќи тој најдобро им одговара на интересите, традициите и задачите на македонскиот народ.

Од писмото на Трајчо Костов, секретар на Централниот комитет на Бугарската работничка партија (комунисти), од мај 1941, до Тодор Павлов, во кое се изнесуваат ставовите на ЦК БРП(к) за македонското прашање и се одговара на писмото на Тодор Павлов од 15. V 1941 год. Објавено во сп. „Разгледи“, XIII, 4, 1971, стр. 401—412.

ПРОГЛАС ОД ЦК БКП „ЗА СЛОБОДА, РАМНОПРАВНОСТ И САМОУПРАВУВАЊЕ НА МАКЕДОНИЈА“

Декември 1941 година

Македонци!

Ете денеска, исто онака како и порано, вие немате политичка и културна слобода.

Додека таканаречените српски големци не ви даваа да се викате Македонци и поради тоа ве гонеа, денеска бугарските фашисти и шовинисти со сила ве тераат да се викате македонски Бугари, и исто така ве гонат ако кажете дека сте Македонци. Вашите водачи и борци од минатото, како Гоце Делчев, Пере Тошев, Горче Петров, Јане Сандански, Димо Х. Димов и други, ви се претставуваат како стопроцентни бугарски шовинисти и фашисти. Во сите прогласи на властта и на продадените Македонци борбата на Гоцета* за слобода, демократија, рамноправ-

* Гоце Делчев (1872—1903), македонски револуционер. *Белешка на Редакцијата*.

ност и самоопределување на македонскиот народ се споредува со борбата што бугарските фашисти и Хитлер ја водат за освојување и грабеж. Какво одвратно осквернување на споменот на вашите големи апостоли и какво гнасно изопачување и фалсифицирање на македонската борба за слобода!

Ако се осмелите да се наречете Македонци, вас ве гонат, тепаат, не добивате служба, па дури ни пропусница. По уставите не смеете да зборувате на македонски јазик, и секој македонски разговор се обележува како србоманство. Целата македонска историја, култура и борби се изопачуваат од страна на бугарските фашисти и шовинисти, против волјата и протестите на бугарскиот работен народ, како што до вчера тоа го правеа великосрпските шовинисти против волјата и протестите на српските работни маси и на најкултурните напредни елементи на братскиот српски народ.

Архив на Комунистичката партија на Југославија.
Том VII, Београд 1951, с. 83—84.

ТОДОР ПАВЛОВ (1890—1976), бугарски филозоф и општествен работник, долгогодишен претседател на Бугарската академија на науките

Списанието „Македонска мисъл“ ќе изигра безусловно корисна улога, ако неговите редактори и соработници никогаш не заборават дека новата национална македонска свест не падна готова од небо, ами е резултат на цела редица услови, борби и напори, некои од кои датираат уште од пред ослободувањето на Бугарија. Тоа е еден сложен процес што треба да биде проучен сестрано, како во теориска така и во историска форма и само на тој начин списанието ќе придонесе нешто позитивно за понатамошното закрепнување и развивање како на новата национална култура на Македонија, така и на новата слободна демократска федерална македонска држава.

Акад. Тодор Павлов, регент на Бугарија, за списанието „Македонска мисъл“, I, 1—2, София 1945, с. 2—3.

*

Нам меѓутоа не ни е дозволено да бидеме неправични кон споменот на великиот македонски син и затоа токму тука, сепак, сме должни да одбележиме дека Гоце* во едно свое писмо

* Гоце Делчев. *Белешка на Редакцијата*.

беше напишал: „Така ли нема кој да напише барем една книга на македонски?“. Таа екскламација на Гоце покажува дека, ако тој беше останал жив, не би останал во никаков случај рамнодушен спрема фактот дека денеска во Македонија има маса книги, и не само поетски и публицистички, пишувани имено на македонски јазик којшто веќе се оформи во значителна степен и сè повеќе се дооформува и усовршува токму како нов литературен македонски јазик.

Т. Павлов, *Гоце Делчев*, Македонска мисъл, II, 1—2, София 1946, стр. 7.

ГЕОРГИ ЦАНЕВ (1895), бугарски книжевен историчар и критичар

Гостувањето на Македонскиот народен театар кај нас е настан од историски карактер. Тоа е првата културна манифестија на новата демократска република Македонија. Дојдени се да ни ја покажат својата уметност луѓе од земјата која не само што е класична во историјата на словенската култура туку класична и по своите страдања. И оваа манифестија означува пред сè дека е ставен конечен крај на мрачното минато кога Македонија беше објект за завојувачки стремежи од страна на многу земји. Денеска татковината на браќата Миладиновци е слободен и рамноправен член на федерална Титова Југославија. Македонскиот народ суверено располага со својата судбина, зборува и се учи на својот јазик, ја гради својата култура. Тој ги има веќе сите оние општествени, политички и културни услови за кои мечтаеа и се бореа Гоце Делчев, Јане Сандански, Димо Хади Димов и многу други синови на Македонија. Развојот на Народноослободителната борба му стави крај на egoистичкиот и шовинистичкиот национализам, историјата им ја изрече својата пресуда на сите поддржувачи на ропството и реакцијата и го потврди правото на народите сами да ја решаваат својата судбина.

Демократска отечественофронтовска Бугарија со радост ги пречекува првите манифестији на културата на братскиот македонски народ. Нашата прогресивна интелигенција ја чувствува таа култура како дел од големата општа култура што Јужните Словени започнуваат да ја создаваат, вдахновени од идејата за единство и најблизок сојуз помеѓу себе. Затоа и помина во таква засилена атмосфера, со таков ентузијазам првата претстава на Македонскиот народен театар.

Тоа што однапред прави силен впечаток и што е особено важно да се потпира пред сè е јазикот: македонскиот јазик од

сцената звучи прекрасно. Најубавиот негов впечаток, она со кое ги привлекува гледачите, доаѓа од неговата особена ритмика и мелодичност.

Пиесата „Чорбаци Теодос“ од Васил Иљоски е убав податок за македонската литература. Таа одразува една стара епоха — епоха на турското ропство. Сигурно на тоа се должат и многуте турцизми во јазикот.

Г. Цанев, „Първото представление на македонския Народен театър“, в. „Отечествен фронт“, 3. VII 1946.

СТОЈКО СТОЈКОВ (1911—1969), бугарски славист

Текстовите во хрестоматијата се наредени спрема географската положба на дијалектите во овој ред: североисточни говори, северозападни говори, југозападни говори, говори надвор од пределите на Бугарија (Банат и Советскиот Сојуз), а на крајот се дадени обрасци од македонските говори во Пиринскиот крај.

Ст. Стойков, *Христоматия по българска диалектология*, София 1950, стр. VI.

ИВАН ЛЕКОВ (1904—1978), бугарски славист

Предлаганите текстови опфаќаат обрасци од современите литературни словенски јазици, а имено: руски, украински, белоруски, полски, горно- и долнолужички, чешки, словачки, српскохрватски, словенечки, македонски и бугарски. Одделните јазици се претставени со текстови од видни писатели, што можат да дадат претстава за дадениот јазик и соодветната литература... Неопходно е да се истакне дека во ова помагало излегуваат за првпат пред бугарската јавност текстови на белоруски, словачки, словенечки, македонски, горно- и долнолужички јазик... За да им се олесни на студентите користењето на текстовите, сметавме за неопходно да придадеме кон секој од одделните јазици кратки речници.

И. Леков (редактор), *Славянски текстове с пояснителни бележки и речници*, София 1958, стр. 3—4.

ГЕОРГИ ДИМИТРОВ (1882—1949), истакнат бугарски револуционер, од 1935 до 1943 год. генерален секретар на Комунистичката интернационала

Шовинизъм, -змът, -зма, мн. нема, м. (фр.). Реакционерна буржоаска идеологија и политика што проповеда превласт на една нација над друга и распалува национално непријателство и омраза меѓу народите; национализам. Еден од најважните корене на сите национални несреќи и катастрофи... лежи во великобугарскиот шовинизам, во великобугарската идеологија и политика на хегемонија на Балканот и господство над соседните народи. Г. Димитров.

Българска академия на науките. Институт за български език. *Речник на съвременния български книжовен език*. София 1959. Том трети, Р—Я, стр. 655.

II. ТЕКСТОВИ ОД НАРОДНООСЛОБОДИТЕЛНАТА БОРБА (1941 — 1945)

МАНИФЕСТ ОД ГЛАВНИОТ ШТАБ НА НАРОДНООСЛОБОДИТЕЛНАТА ВОЈСКА И ПАРТИЗАНСКИТЕ ОДРЕДИ НА МАКЕДОНИЈА ДО НАРОДИТЕ ШТО ЖИВЕАТ ВО МАКЕДОНИЈА ЗА ЦЕЛЕТЕ И КАРАКТЕРОТ НА НАРОДНООСЛОБОДИТЕЛНАТА БОРБА (Одломка)

Октомври 1943 г.

Манифест

Македонски народе! Македонци и Македонки!
Брака и срестри на нашата поробена ама никогаш
непокорена татковина!*

Настанаа деновите на големите победи на нашето оружие. Секој ден ни носи нова, голема победа. Непобедливата Црвена армија, надеш на сите поробени народи, напредуе на запад, без да можат да ја задржат. Сојузничките англо-американски армији напредуват во Италија. Нашата славна Народно-ослободителна војска на Југославија, под умната команда на најголемиот војник на нашата земја — другарот Тито, ги ослободуе градовите и селата по цела Југославија. Еве денес и нашата млада Народно-ослободителна војска на Македонија, што е составен дел на Народно-ослободителна војска на Југославија, израснала од малите партизански одреди за време от дветегодишни нерамни борби против фашиските окупатори и нијните слуги, се здоби со големи победи. Ослободен е голем дел от нашата татковина. Нашата млада војска, под славното знаме на

* Оригиналот на документот се наоѓа во Институтот за национална историја, Скопје, инв. бр. 280. На документот нема датум и место, но е писан во првите денови на м. октомври 1943 на слободната територија во Дебарца (с. Црвена Вода), каде што во тоа време се наоѓа Главниот штаб на НОВ и ПО на Македонија. *Белешка на Редакцијата*.

Крушевската република**, победоносно чекори и смело гази на кај исполнувањето на својата голема идеја — ослободувањето на Македонија.

Деновиве што настануваат са во исто време и денови на големи борби што ќе ја решат судбината на нашата напатена и окрвавена татковина.

Германските фашисти окупатори претрпеја смртоносни удари при Сталинград, Орел, Харков, Смоленск, у Африка, Сицилија и Италија. Они го изгубија својот најголем сојузник — фашистичката Италија и Мусолини. Но, уште не са уништожени. Напротив, уште ни стојат големи и тешки борби со тој гла вен и е пријател на слободата и независноста на нашиот народ.

Големоболгарските фашисти, на чело со принц Кирил, Филов, Михов* и други, што служат верно на Хитлеровите поробителни планови, се навојајат пред капитулација. Што повеќе се приближуваат до границата на Болгарија братските словенски руски армији и што сè појак е притисокот на народно-ослободителните востанишки дружини на братскиот болгарски народ, сè повеќе се разјадува болгарската клика и нејзините слуги сред редовите на македонскиот народ. Туку уште, тие долни слуги на Хитлеровиот фашизам, заедно со разбојничките германски орди, газат со својата бербатна чизма по нашите градови и села, по нашата света земја. Еве уште тие разбојнички банди обирајат по нашите села. Еве и денес на сила ги одвлечујат нашите синови по далечните бојишта, да се тепајат против големите сојузнички армији и против нашите југословенски браќа, а сè тоа — зашто? — за германските банкри и барони. Со тие нечисти слуги на Хитлеровиот фашизам, со големоболгарските фашистички окупатори, ни стојат такуѓе уште многу тешки и остро борби.

Големосрпските хегемонисти, на чело со предателскиот генерал Арака Михајловиќ, што служеја верно на германо-италијанските окупатори со цел да ги разбијат нашите народно-ослободителни борби, се навојајат денеска во раскапуење. Нашата јуначка Народно-ослободителна војска на Југославија ги разбивајќи по сите земји на Југославија. Туку, тие бедни ронки на

** Крушевска Република — На 2. VIII 1903 г. избувна Илинденското востание против турската власт. Меѓу останатите градови и села, е ослободено и Крушево со околијата. Востаниците во Крушево организираат собрание од 60 души по 20 од секоја народност. Од редовите на собранието е избран Извршен одбор од 6 души. На чело на Републиката е Никола Карев. Оваа народномакедонска власт се задржува до повторното заземање на Крушево од страна на Турците на 13 август 1903 г. *Белешка на Редакцијата*.

* По смртта на цар Борис (28. VIII 1943), во Бугарија е формирано регентство во состав: принц Кирил, проф. Богдан Филов и ген. Никола Михов. Регентството ја продолжува дотогашната политика на соработка со силите на Оската. *Белешка на Редакцијата*.

големосрпската хегемонија, против кои денеска станува целиот српски народ, заедно со сите народи во Југославија, се обидујат сетици да ги исполнат своите нечисти цели, со помоќта на окупаторите да ја разбијат нашата Народно-ослободителна војска. Во тоа они се соединија со големоалбанските хегемонистички среди во областа на Гостивар — Тетово, додека во областа на Куманово, со напаѓањето на цамији, се обидуваат да ги скараат и фрлат во меѓусобна братоубиствена војна Македонците, Албанците и Турците. За да го осигурат повраќањето на режимот на големосрпската хегемонија и тиранија во Македонија, се служат со сè. И со тија гнасни слуги на Хитлеровиот фашизам, со големо-српските агенти на окупаторот во Македонија, ни стојат такуѓе уште многу големи и остро борби.

Големоалбанските фашисти и големоалбанските хегемонистички елементи од цела Албанија, се збираат по целата македонска територија под фчерашната италијанска окупација и со помоќ на германските окупатори от сите страни се обидујат да ја разбијат нашата Народно-ослободилачка војска. Оваја реакционерна големоалбанска клика, уште од сега со провокаторско поставување на прашањето за утрешните граници сака да го разбие единството на македонски и албански народ, што е создавано низ тешка и нерамна борба против окупаторот. Она сака да ги фрли во братоубиствена верска војна за интересот на германските фашистички поробители. Она создава разбојнички, качашки банди, со цел да го разбие нашиот тил. И со тие нови слуги на Хитлеровиот фашизам, со големоалбанските хегемонистички агенти на окупаторот, ни стојат уште многу големи и остро борби.

Македонските фашисти, предатели на македонскиот народ, слугите на германските фашистички окупатори на чело со Ванчо Михајлов от една страна и Китинчев, Гузелов, Чкатров, Коста Ципушев и други, от друга страна, са денес во раскапуење. Сè повеќе што се гледа дека германскиот фашизам се криши и сè поголем што е напливот на борците во редовите на нашата Народно-ослободителна војска, сè повеќе се создава страх во редовите на сите предатели на македонскиот народ, који за сметка на Хитлер ја продадоја нашата татковина. Но овие подли предатели се обидујат да го расцепат македонскиот народ и на тој начин и понатакај да го поробујат. И против таја фашистичка клика ќе требе уште долго, задружен и смело да се бориме.

Браќа и сестри, Македонци и Македонки

За прв пат во нашата славна историја имаме денес своја млада народна војска. За прв пат нашата млада војска жние победа по победа. Ние идеме спрема лице на новите големи борби,

Се работи за судбината на нашата земња. Бие последниот час. Ве викаме вас, синови и ќерки на македонскиот народ да се сплотите во борбените редови на нашата Народно-ослободителна војска на Македонија. Ве викаме со небројни сили да удриме по сите непријатели на нашата слобода и независност. Ве викаме и вас, стари илинденски борци, да стапите во редовите на нашата војска. Одново воскрснуват славните денови на Крушевската Република и Илинденското востание. Те викаме и тебе, јунашка младино на Македонија, што даде толку жртви во борба за слободата на својот народ. Те викаме тебе, македонски народе, да стапиш тврдо во нашите реди. Деновиве што идат ќе ја решат твоата судбина.

**РЕШЕНИЕ ДОНЕСЕНО НА ПРВОТО ЗАСЕДАНИЕ НА АСНОМ
ЗА ПРОГЛАСУВАЊЕ НА АСНОМ КАКО ВРХОВНО, ЗАКО-
НОДАВНО И ИЗВРШНО НАРОДНО ПРЕТСТАВНИЧКО
ТЕЛО И НАЈВИСOK ОРГАН НА ДРЖАВНАТА ВЛАСТ НА
ДЕМОКРАТСКА МАКЕДОНИЈА**

Решение

на Антифашишкото собрание на народното ослободуене на Македонија како врховно законодателно и исполнително народно представително тело на највисок орган на државната власт на демократска Македонија (АСНОМ)*

Чл. 1

Основајќи се на суверената волја и правото на самоопределение на народот на Македонија, чии верни толкователи се представителите во ова Собрание, а во согласие со решениата донесени на II заседание на АВНОЈ (Антифашистичкото веќе на народното ослободување на Југославија) во град Јајце — 29 ноември 1943 година — Антифашишкото собрание на народното ослободуене на Македонија (АСНОМ) се конституира во врховно законодателно и исполнително представително тело на Македонија и (на) македонската држава, како равноправна федерална единица во демократска федеративна Југославија.

Чл. 2

АСНОМ (ја) врши законодателната и исполнителната функција на македонската федерална држава, до колку таја функција

* Оригиналот на документот се наоѓа во Институтот за национална историја, Скопје, инв. 2842. *Белешка на Редакцијата*.

ја не ја префрлил на својот Президиум и на Народното правителство на македонската држава.

Чл. 3

АСНОМ го образуваат народните представители, без разлика на народност, вероисповедание, пол, раса и политическо-партијска припадност, кои се дали доказателство, оти ја прихваќат борбата за самостојателност и слобода на народот на Македонија и народно-ослободителната борба на сите останали народи во Југославија, а покрај това се непомирливи непријатели на окупаторот и неговите помагачи.

Чл. 4

Законодателната власт АСНОМ ја врши на своите пленарни заседанија, а во времето меѓу заседанијата таја власт ја врши преку Президиумот.

Исполнителната власт АСНОМ ја врши преку својот Президиум и преку Народното Правителство на македонската држава.

Чл. 5

АСНОМ и Народното правителство на македонската држава се врховни органи на народната власт во македонската држава како федерална единица во федеративна Југославија.

Имајќи (го) пак предвид сегашното развитие на народно-ослободителната борба и степенот на изградуењето на власта во общтата држава, а како уште ги нема сите условија за образуването на Народното правителство на македонската држава, функцијата на Народното правителство ќе ја врши времено ПРЕЗИДИУМОТ на АСНОМ.

Чл. 6

АСНОМ си избира свој Президиум, кој е саставен от претседател, два подпретседатела, два секретара и најмалку други 16 (шеснаесет) члена.

Чл. 7

За својата работа Президиумот одговара пред АСНОМ.

Чл. 8

Сите законодателни решенија на АСНОМ и неговиот Президиум се објавуваат со подписите на претседателот и секретарот на АСНОМ, односно (на) неговиот Президиум.

Чл. 9

На територијата на Македонија важат законите на федералната македонска држава и законите на федеративна и демократска Југославија.

Чл. 10

До формирањето на Народното правителство на македонската држава при Президиумот на АСНОМ се образува нужен број отели за разните гранки на државното управление.

Секој отдел се управљава от начелник на отделот. Началникот на отделот ги води работите на отделот, под раководство и контролата на член от Президиумот, на кого и одговара.

Чл. 11

Народното правителство на македонската држава, односно до неговото образование Президиумот на АСНОМ, има функцијата на народно правителство, основајќи се на решенијата на АСНОМ, а во согласие со решенијата на АВНОЈ, како и заповедите и решенијата на Националниот комитет на ослободувањето на Југославија, донесуј заповеди и решенија и (го) контролира нимното спроведуене во македонската држава.

Чл. 12

Народното правителство на македонската држава, односно до неговото образување Президиумот на АСНОМ, има право да (ги) отфрли заклучениата и заповедите на сите народно-ослободителни одбори, ако не се во склад со законите на македонската држава.

Чл. 13

Работите на секое заседание на Собранието ги води Работното претседателство, изабрано само за това заседание. Ова претседателство е составено от председател, подпредседател, два секретара и најмалку 5 члена.

За секое заседание се избира и верификациона комисија составена од 5 члена.

Новото заседание го отвара Председателот на претходното заседание, предлагајќи избор на ново работно претседателство.

Чл. 14

Ова решение влегува веднага во сила.

Во манастирот „Св. отец Прохор Пчински”, на ИЛИНДЕН, 2 август 1944 год(ина).

За Антифашиското собрание на народното ослободување на Македонија

Секретар:

Лујчо Д. Арсов

Л. Арсов, с. р.

Председател:

Методи Андонов-Ченто
М. А. Ченто, с. р.

РЕШЕНИЕ НА ПРВОТО ЗАСЕДАНИЕ НА АСНОМ ЗА ЗАВЕДУВАЊЕ НА МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК КАКО СЛУЖБЕН ЈАЗИК ВО МАКЕДОНСКАТА ДРЖАВА

Манастир Прохор Пчински, 2 август 1944 г.

Решение

на Антифашиското собрание на народното ослободување на Македонија за заведување на македонскиот јазик како службен јазик во македонската држава*

Чл. 1

Во македонската држава како службен јазик се заведува народниот македонски јазик.

Чл. 2

Ова решение влегува веднага во сила.

Во манастирот „Св. отец Прохор Пчински”, на ИЛИНДЕН 2 август 1944 год(ина).

За Антифашиското собрание на народното ослободување на Македонија

Секретар:

Лујчо Д. Арсов, с. р.

Претседател:

Методи Андонов-Ченто, с. р.

* Оригиналот на документот се наоѓа во Државниот архив на Македонија, Скопје, фонд: АСНОМ.

III. СТАТИИ

К. П. Мисирков

НЕКОЛКУ ЗБОРОИ ЗА МАКЕДОНЦИЈОТ ЛИТЕРАТУРЕН ЈАЗИК

Во четирите горни статии на оваа книга јас сакаф да обрnam погледите на моите сонародници на нуждата од једно корено изменување на досегашниот процес на нашето дувно развијање, као и на тоа, да моите возгледи во тој случај не сет нешто ноо и безосновно, а сет само чекор напред во досегашното развијање на нашето национално самосознање и да сет затоа сосем природни и осноателни.

Се разбираат, оти во једна мала книга, как што јет оваа мјата, не се можат подробно да се разгледаат сите задирнати прашања. За секое од ниф би се можела да напишит по једна цела книга. Но сега за сега от таквија подробни разгледувања за задирнатите прашања се немат ушче голема и неотложна нужда; за тоа требаше за сите од ниф да се кажит по неколку зборои, зашто они једно без друго сет нејасни и неразбираливи. Осем разгледувањето на сите задирнати прашања, за да бидит јасно појаувањето на книгата, сега ќе треббит да се кажит неколку зборои за својевременоста на книгата и нашиот литературен јазик.

Мнозина, можит, ке речат, оти вистина арно јет чоек да се позамислит над прашањата, задирнати во таја книга, но сега ушче не му јет времето. Со оваа книга, ке речат они, се носит раздор и разјединување меѓу нас, на место сојединувањето, које сега за сега ни јет така нужно. За македонска народност, македонска литература и литературен јазик није ке можиме да му мислиме само, кога ке заживејеме једнаш слободен политичен жиот; а до тогај нам ни треббит, није да сме сојединени и да останиме на страна националното прашајње.

На тоа јас можам да одгоорам само ово: по мојето мислење, сегашните, т.е. мјурштегцките реформи сет максимум, што можка да ископчит од Европа револуцијата. Револуцијата на пролет ќе бидит нај глупајото, што можиме није да направиме. Со револуцијата на пролет ке се користат само нашите непријатели, који си имаат само есапи, противни на нашите национални инте-

реси. Револуцијата на пролет само ќе ни унишчит совршено нас и ќе унишчит плодоите, добиени од неја до сега, оти она ќе бидит напраена не против Турцко, а против него и Реформаторците Сили, и оти тоа ќе бидит не по наши есапи, а по есапите на некоја Голема Сила и некоји мали балканџки држави, који ќе не напераат нас да се дигниме, а после ќе не останат на сред пат; нај после, оти није, ако против сите аргументи на здравијо смисл пак подигниме востаање, ќе бидеме само осноа на дипломатичка борба меѓу реформаторците држави и некоја трека, која борба ќе се сврши само со нашето понишчување. За тоа није, требит, да се откажиме от секоја мисља за револуција на пролет, уште поеке, што реформите ќе се воведат, зашто со ниф јест врзана честта на две Големи Сили, који сепак во стајње да постапат сè на својето, — и да се зафатиме за тоа т. е. културна борба, во која прво место ќе требит да зимат прашањето за нашата народност и нашето национално-религиозно развијање. Значит, истом сега му јест времето да се мислит за јазико наш, нашата национална литература и воспитаајќи во национален дух. Сега настапуваат време за интерес со национално-религиозни прашања.

Тој интерес малу јест задоцнел, но от тоа уште не следуваат, да он си немат сега место меѓу нас и да можит да ни напакостит.

Ако сме логични, то требит да признајмеме, оти автономијата на Македонија, за која до сега револуционерите се бореа, имат смисла само во тој случај, ако револуционерите согледуваат во нашијот народ таквија качества и особини, који се немаат у аругите балканџки народи, а сет само наша карактерна црта. Само согледујето на тие својеобразни црти во карактерот, нравите, обичаите, жиботот, предајњата и јазикот на нашијот народ јест важна причина да сме није против делејњето на нашата таткоина и за нејната автономија, зашто дележот ќе ни искоренит сè, што ни јест мило и ке ни наврзит много противно нешто на нашијот народен дух. Само оддељното македонцко национално самосознаајќе кај нас ни даат морално прао, да се бориме против барајњето на малите балканџки држави, да се разделит нашата таткоина, и да се бориме против пропагандите, што готват почва за дележ. А ако не можит да се добијет автономија, требит ли није равнодушно да гледаме на работајњето на пропагандите и да се бориме со једно ноо течејње, што јест напраено само против ниф, за тоа само, што тоа течејње ќе ослабело најсилната пропаганда? Никак не, зашто ни једна пропаганда, колку и да јест она силна, не можит да ни дайт тоа, што очекуаме није од неја. Сите пропаганди сет пропаганди само на своји, но никак не и на наши интереси, и од ниф никоаш немало ишчично особено за народот. Спасејњето от пропагандите никој пат не ќе ни дојдат, зашто, ако јест денеска јед-

ната по силна, утре ќе се чинит и другата таква, а првата ќе ослабнит. Пропагандите само нај после можат да достигнат крајната своја цела — дележот, које не го сакаат и тие, што сет против националниот сепаратизам. Значит, последниот не јест неуместен во сегашните прилики, и можит да ни дайт само арни плодои, но не и да ни напакостит.

Једно си имат местото националниот сепаратизам, то требит да се пројавит он во милоста кон сè, што јест народно, и на прво место, во милоста кон народниот јазик.

Јазикот јест средство, со које није познааме, што мислит, што осекат и што сакат нашијот собеседник. Во јазикот се имаат оддељни гласовни знаки или зборови за сите мисли, осекајња и сакајња на једен чоек, за тоа јазикот на једен народ јест негоо дуовно богатство и наследство, во које се заклучуваат, отпечатени во гласовни знаки или зборови, сите народни мисли, осекајња и сакајња, со који имат живено и живит једен народ и који се предаваат, како нешто свето от једно поколејје на друго. Да сочуват некој својот народен јазик и да го бранит како светијња, значит, да останит он верен на дуот на своите предедовци и да уважаат сè, што имаат они напраено за својето потомство. Да се откажат чоек от својот народен јазик, значит, да се откажат он и од народниот дух. Со тоа само се објаснуваат сакајњето и усилијата на покорителите, да напраат покорените, да се откажат от својот јазик и да изучат на негоо место нивните; исто така со тоа се објаснуваат упорството на покорените народи да сочуват сето своје духовно народно наследство, а особито јазикот.

Таква милост кон нашијо народен јазик требит да имаме и није, ако сакаме да останеме верни на дуот на нашите предедовци. Милоста кон народниот јазик јест наш долг и наше прао. Није сме должни да мишураме нашијот јазик, зашто тој јест наш, исто така, како што ни јест наша таткоината ни. Првите гласои, што ѝ имаме чуено, сет гласоите на нашите татковци и мајки, гласоите и збороите на нашијот народен јазик. Преко ниф није добијме нашата прва дуовна храна, зашто со ниф се осмислуваше сè, што видофијме со нашите очи. Со народниот јазик није освојуваме психологијата на нашите татковци и предедовци и се чиниме нивни дуовни последници, как што сме со снагата нивни телесни продолжачи. Ако се односуаме со презрејње кон народниот наш јазик, није само врајќаме со неблагодарност на нашите родители за сето нивно дуовно гледање и воспитаајќи. — Није имаме и прао, осем долгот, да браниме нашијот јазик и тоа прао ни јест свештено. Секој, кој што напаѓат на нашијот јазик, ни јест исто таков наш непријател, како и нападачот на нашата вера. Верата и јазикот, тоа сет душата на једен народ, со изменувајќето на који, једен народ праит коренен душевен препрат:

он се откажуваат от сè преѓешно и земат сè ноо. Тој коренен преврат, ако стапа постепено во течејње на цели веки, не јест опасен, зашто једни делови од него се односуваат до једни поколејња, други до други поколејња, така да једни делови преминаваат по наследство, кај народно наследие, и само некоји сет нои. Тој коренен преврат не јест опасен само, ако јест резултат на самостојното развијање на народот.

Но, ако једен народ изменува својот јазик и својата вера во једно касо време и под силно чудо влијајќе, сам без сознавајќи се кон таја измена, то он се откажуваат от сам себе и от неговите интереси и предаат и себе и ниф на једен по силен народ, кој што ќе постапи со него и ниф, како што ќе му се заблагорасуди. Значит, да се откажи једен народ от својот јазик, се велит, да се откажи он и от сам себе и своите интереси; се велит, да престанат да гледат на себе со своји очи, да судат за себе и за другите со својот ум и разум, а да чекат укажајќе за сè от страна. Једен народ, кој што изгубил својот јазик, мјасат на једен чоек, кој што изгубил патот и не знајат от каде идат и каде одат, и кој што не знајат, зашто одат вамо а не онамо или тамо. Колко во посокото време једен народ изменува својот јазик, толко по опасно и отчайано јест неговото положајье.

Опасноста, која угрожува на нашијот народ и неговите интереси от страна на пропагандите, кои што употребуваат сите и дозволени и недозволени средства, за да исчистат од Македонија нашијот јазик и со него нашите духовни интереси и да насадат на нивно месо нивните јазици со нивни интереси, не само не задолжуваат нас, но и ни даат полно право да употребиме сите и дозволени и недозволени средства за да сочуваме нашијот народен јазик, и со него нашите народни интереси. При тоа није не сакаме туѓо, а си браниме својето.

Јазикот јест акустичен резултат от физиолошко работење на органите на чоекската речка, на кој што му се приписуваат извесно значејње. Главните елементи на јазикот или чоекската речка се: органите на речата, нивното физиолошко работење, слуот, психолошкото воспријемање на физиолошкото работење на органите преку слуот, и присоједињувањето кон воспријемите резултат на физиолошкото работење на органите на речата или гласот, или зборот, некоје значејње. Значит, јазикот главно јест физиолошко-психолошка способност на чоека, и кај таква зависи от сè тоа, што прави да се менит чоек, т.е. со развијајањето на једен чоек и једен народ се развијат и неговијот јазик, со нивното опаѓајќе опаѓат и нивнијот јазик. Чоек се менит во време и пространство: исто така се менит и неговијот јазик. Променејањата во јазикот на једен народ во вре-

ме состауваат историјата на јазикот на тој народ, а променејањата негови во пространство состауваат неговите современи вариацији или дијалекти, поддијалекти, гоори, подгоори и пр.

Секој народен јазик има своя историја и своји современи вариацији или дијалекти, поддијалекти и пр. Своя историја и вариацији имаат и нашијот јазик. По таја историја можат да се изучат, како сегашните вариацији се добијаат по стари и последните од једен обич македонски јазик, а тој од једна јужно-словенска група и пр. Исто така по неја можат да се проследи на која вариација, или на кој дијалект, во које време имало по голема литература.

Историјата, како на нашијот, исто така и на другите јазици, ни покажува, оти секој дијалект, поддијалект, гоор и подгоор, можат да се употребуваат во литературни произведења. Таја привилегија на једен дијалект, поддијалект и пр. — да бидат орган на литературна речка — по учењето на историјата на јазиците, се дават им, не по некакви особени естетични преимушчества, а по чисто практични причини, т.е. по стечењето на историско-културните прилики. Тие прилики денеска подигаат једно наречије на степен на литературен јазик, утре друго и пр.

Историко-културните прилики во создавањето на литературни јазици гостодствуваат секоащ, гостодствуваат они и сега. Благодарење им во најно време се откажафме да си избериме једно од нашите наречија за наш обич литературен јазик, а наместо тоа зедофме да се учиме и да пишеме на туѓите саседни јазици, нај посеке на бугарцијот. Благодарење на приликите сега није си избирааме за обич литературен јазик, централното македонско, т.е. Велешко-Прилепско-Битолско-Охридското наречије.

Који сет тие историско-културни прилики, што не застапуваат: прво, да си создаме свој литературен јазик и второ, да избирааме имено централното наречије?

Ето који.

Није видофме колку сет народните интереси тесно врзани со јазикот, а последнијот со карактерот и дуот народен. Није видиме сега, оти три национални и религиозни пропаганди во нашата таткоина се борат једна против друга и сите заедно се борат против нас и нашите интереси, сакајќи да им нанесат смртен удар и да си ѝ потчинат под себе, зимајќи со таја цела религиозното и сколијцко работење кај нас, во своите раџи преко црквата и сколијата за да нанесат смртен удар на нашата народност, ни налагаат на нас нивнијот, наместо нашијот јазик. Народните интереси ни налагаат за да ѝ започитиме ниф, да браниме нашијот јазик от пропагандите. Тоа бранење ќе бидат успешни и ќе размрснат сите планови на пропагандите, ако бидат задржано и обично. А за да бидат такво, требаат со общо согласие да се изберат једно наречије за обич македонски

литературен јазик. Согласије ке имат, ми се чинит, само ако секој од нас праит избор не по некакви естетички сообразувања и не по чисто местни причини, а од гледиште на общите интереси. Последните пак налагаат: периферијските наречија, да отстапат место на централното. Како што во једна држаа се имат држаен центр, кој што најарно јет да се наоѓат во средината на држаата и кон кој што се собираат сите конци од државниот јзиот, исто така и во јазиковите или обlastи од сродни наречија требит да се имат једен центр, кој што по значејњето него требит да се односуат кон периферијските наречија и гоори, како што се односуат центрот и столицата на држаата кон крајните окрази и околии. Около централното наречије требит да се групираат сите наши научни и литературни сили, за да го очистат и обогатат со сокроишта од другите македонски наречија и да создадат од него једен убав литературен јазик. На него требит да се создадит једна богата сколијска, научна и убаа литература, за да можит преко неј да се расширит низ цела Македонија во вид на литературен јазик, кој што ке изместит од неја пропагандиските јазици. А заедно со изместувањето на пропагандиските јазици и со создајњето наш литературен јазик, се изместуваат од Македонија и интересите на балканските држащи и нивното место ке го застапат создадените со јазикот македонски интереси.

И така, користа, што ке ни ја дант нашијот общ литературен јазик, ни служит за мерило при избирање наречије за таја цельа, и она јет главнијот фактор при создајњето на нашијот нов литературен јазик.

При возвишаањето на једно наречије на степен на литературен јазик, никога немаат играно важна роља негоите естетични својства. Тоа јет једно, зашто практичните сообразувања змиат врф над естетичните, а друго, зашто последните сет односителни и поеке субјективни. По таја причина, по убани се чинат на чоека потоо само тије наречија и гоори, што ѝ слушнат он или ѝ имат слушано по често. За тоа и не можит да се зборит за естетичност во јазикот, дијектите и тоорите.

Значит, једен македонец од источна, или северна, или јужна, или западна Македонија немат право да се противит да бидат избрано централното македонско наречије за литературен јазик само зато, што не им се чинело убао. Немаат право они да протестираат против централното наречије и за тоа, што јег оно централно као и зашто изборот се праит по практични сообразејња.

Сега да видиме, али избирајњето на централното наречије за литературен јазик се оправдаат от практично гледишче.

Битола се избираат за резиденција на Генералниот Инспектор на Македонија и негоите советници — цивилни агенти. Она се обраќат во престолнина на Македонија. Таја ноа престол-

штија не јет далеку от старите: Преспа и Прилеп, и од седалишчето на до неодамна автокефалијот Оридски Архиепископ. Значит, централното наречије имат зад себе, така да се речит, историјски праа. Последните се осноаваат и на негоото централно положеје, које јет, како во географиски, така и во етнографиски однос. Централен град во Македонија ни јет Велес. От тој центр географиски, није само мало се оддалечуаме, идејки преко Прилеп кон Битоља и Орид. Таков праец при оддалечувањето од географискијот центр се објаснуват со тоа, оти тие крајишча сет от по големо историјско значејње за Македонија, а од друга, сет по оддалечени и от србијскијот и бугаријскијот јазикови центри, состаувајќи от себе македонски јазиков центр. И вистина дијалектот Велешко-Прилепско-Битољско-Оридски јет јатката на македонскијот јазик, зашто на запад од него јет Дебранскијот (рока), на југ — Костурскијот (ронка), на исток — источнијот или Солунскијот (ръка) и на север Скопскијот или севернијот (рука).

Создаајњето литературен јазик јет духовна потребност кај нас, со која се мислит да се клавит крај на злоупотребите на пропагандите со нашите интереси, и со која требит да се создадијт свој литературен и научен центр, за да се немат нужда од Белград и Софија. А та тешка задаќа ке се достигнит само, ако македонецот от северна Македонија подаит рака на својот брат од јужна Македонија, и македонецот од источна Македонија подаит рака на тој од западна. Подадените раџи ке се прекратат околу Прилеп — Битоља.

И така: стремејњето на македонците да создадат свој културен центр; тоа, што сега Битоља се чинит престолнина на Македонија; што Битоља, Орид, Прилеп сет историјски места за македонците; како и тоа, што состауваат они географиски и јазичен центр; сите заедно праат да се пријимит, како общ македонски литературен јазик, централното македонско наречије.

Откако се изберит наречијето, које имат да бидат македонски литературен јазик, ке требит да се разгледат и прашајњето за македонскијот праопис.

За праописот као и за праецот на нашето културно развијајње ке требит тутка да се напраит неколку забелешки. Праописот на једен јазик, као и изработувањето на једен литературен јазик можит да идат постепено и полусознательно. Једен чоек од једен народ, што немат писменост, можит да изучит азбуката од једен народ по културен од негојот. Тој чоек можит да употребува туѓата азбука и за гласои од негојот јазик, или да изложит своите мисли со помоќта на туѓа азбука. Но ако во негојот јазик се имаат гласои, који се немаат во јазикот, от кој што се позајмуваат азбуката, тогај позајмувајќи на туѓата азбука ке напраит некоја изменејња и дополнејња во неја, со који ке бидат означена разликата во гласоите меѓу

двата јазика. Таја позајмена и преработена азбука се предаат от колено на колено и со предајњето сè се изменуат и се дотеруваат до својствата на јазикот на позајмуачите. Така постепено и неосетно се изработуваат азбуките у по некултурните народи од додир со по културни народи. Но таква постепеност имат место, ако два саседни народи сет во не једнакви политични прилики, ке се речит, једнијот, т.е. по културнијот народ господаруваат, а другијот, по некултурнијот народ јет заробен, или најмалу немат полна политична слободија. Но инак одат работите, ако двата народи имаат свои држави. Во таков случај позајмувањата, особено културните, биваат по сознателно и по скоро. Така рисјанството и писменоста кај нас македонците се имат зафатено најрано от сите словенски народи. Они се распространуваа со векови и идеа одоздолу на горе. За тоа во историјата ништо не се зборува за покрстувањето на нашијот народ. Но со покрстувањето секој пат имат идено и писменоста. Со замолчувањето на нашето покрстување се замолчуваат и процесот на образувањето на нашата писменост.

И така нашето дувовно препородување и просветењето кај нас, па и изработувањето на нашата писменост, заради географските и историјцките прилики, имаат земено во првата иљадогодишнина по Р. Хр. инаков ход, а у другите праославни словени инаков. Кај нас то се извршуваат постепено и незабележено, кај иниф брзо и со извесна тенденција.

От турцкото завојување на Балканците полуостров стана једна премена. Турцкото господство ни пресече сите врски со нашата старина. Најтешко се отрази онја на Македонија, како централна провинција, па затоа во тоа време, кога у другите праославни словени постепено се изработуваат писменијот јазик и праописот, није сè поеке се обезличаафме и готоо сосем се откажаафме од нашијот јазик, како орган на литературна речка. Од време на време во течење на цел XIX век није имаме опитуачки да се пишат на македонски, но заради некоји историјцки причини тие опитуачки не се овенчаваат со успеф, каков би желело да се очекуваат од иниф.

Литературните опитуачки на македонците писачи во XIX век немаат за жалост таков значај, да задобијат последувачи, затоа, ако и сега во XX в. видиме некоји опитуачки да се пишат на македонски, тоа се не прави сознателно и од некакви патриотични влечејња и цели, а само за забаа. Во тоа се состоите разликата во нашето, т.е. македонцкото дувовно-национално возродување, от тоа на другите праославни словенски народи, со други зборови: како што по напред није постепено и први се просветуваафме со рисјанство и со писмо, а другите словени — после нас и на брзо, така пак сега, во тоа време, кога сите праославни словени постепено си изработија своји литературни јазици, своји богати литературни и постепено изработени праописи,

није остааме назад от сите туку речи, без литературни традиции, не зато, што ѝ немаме, а зашто заборааме својето, изучавајќи туѓето.

Није сега со брзина ке требит да разработиме нашијот литературен јазик, да устаноиме нашијот праопис и да создадиме једна наша литература, која ќе одгоаат на сите наши нужди. Со нашето сегашно национално возродување није се противоставаме на другите праославни словени, како што се противостаафме и напред; тогај бефме први во дувовното препородување, које кај нас беше бавно, а кај иниф скоро, сега наопако; тогај они нас сакаат да не достигнат и работеа со извесна тенденција и брзина, сега наопаку.

Во зависност от тоа, како се имат развијано једен народ и негојот јазик и праописот можит да бидат различен. Ако једен народ само постепено си изработуваат својето писмо и него го преработуваат и при тоа во негоата историја се немаат таквија событија, што ја преполоуваат и праат цела пропаст меѓу једната, т.е. старата и другата или ноата нејна полоина, — писменијот јазик и праописот содржаат во себе много таквија особини, који немаат реална вредност во гласите на сегашното стаје на јазикот. Но, ако во историјата на културното развијање на једен народ се имаат два периода, меѓу који се имат једен, кај треки, но кој што јет период од застој и јет кај непрелазна стена меѓу иниф, — тогај во новијот период на развијањето на националното самосознаајње имаме препородување на народнијот дух, које стапа вистина на стара осноа, но во него влизат много нои начела, согласно со дут на времето и со специјалните потреби на народнијот живот и негоите пројаувања. Тоа препородување се одбележуваат и во книжнијот јазик и праописот: како једнијот, така и другијот сет горе долу слободни од некоји традиции, који не сет согласни со современото стаје на разгаријот јазик.

И така историјата на културното развијање на народите, согласно со нејниот ход, содејствуваат: или на чисто етимологички или историјцки праопис, или на бркан — етимологијско-фонетичен или историјцко-фонетичен, или нај после на чисто фонетичен праопис. Трите вида от праопис зависат од по големата или по малата приврзаност кон старото или ноото стаје на једен разгороен или литературен јазик. Једејњот от трите праописа се усвојуваат за једен литературен јазик у једен народ, што се возродуваат, главно во зависност от та тенденција, што гостопствуваат при народното возродување.

Једно јет така, то и нашијот праопис и праецот на нашијот литературен јазик ке требит да бидат во полна зависност од та тенденција, која ке не раководит нас при нашето национално возродување. Каква можит да бидат таја тенденција се видит от таја книга. Но јас ке си дозвољам да повторам. Она јет:

прво, Македонија да се неутралисат за Бугарија и Србија и да се оддалечит једнакво од двете држави и друго, она требаш да се објединиш на јазична осноа. Тие принципи ќе ракоодат изработувањето на литературниот наш јазик; они ќе ракоодат и праописот.

На тие два принципи одгоарат: 1, Прилепско-Битолското наречие за литературен јазик, како једнакво далеко и от србскиот и бугарскиот јазици, и централно во Македонија. 2, фонетичниот праопис со употребените во таја книга писмени знаци и со мали отстапки на етимологијата и 3, речничниот материјал да јет собрање от сите македонски наречија.

(Првпат објавено во книгата: К. П. Мисирков,
За македонските работи, София 1903, стр. I—XI, 1—148.)

И. Мазов

КОН РАЗВИТОКОТ НА МАКЕДОНСКИОТ ЛИТЕРАТУРЕН ЈАЗИК ВО НОБ

1. Едно поставување на проблемот за македонскиот литературен јазик

Периодот од Народноослободителната борба (1941—1945 година) е од најголемо значење за изградувањето и усвојувањето на еден единствен македонски јазик на кој ќе се пишува. Писмената активност, што ја следеше оружената борба против окупаторот во Македонија во тој период доби невидени до тогаш размери и ги приближи говорите од сите наши краишта, поставувајќи го сè поизразито проблемот за изградувањето на македонскиот литературен јазик како еден од важните белези за посебната национална припадност на нашиот народ. Како некој непишан закон насеќаде и во Скопско, и во Кумановско, и во Штипско, и во Тетовско, и во Тиквешко, и во Битолско се јави и секојдневно зацврснуваше стремежот за изедначување на јазикот во таа писмена активност. Во тој стремеж и напори посебно треба да се подвлече фактот што уште од почетокот немаше некои поизразити неразбирања или настојувања во поглед на тоа врз кои наши говори ќе се изградува македонскиот литературен јазик. Писмената политичка активност на организациите на Комунистичката партија од неколкуте години пред окупацијата на земјата, како и појавата на песните на неколкуте автори во тој период всушност веќе го беа расчистиле проблемот врз кои наши говори ќе се изградува македонскиот

литературен јазик. Во времето на Народноослободителната борба тоа беше само потврдено и се бараа патишта како да се доближат нашите дијалекти еден до друг и врз тоа да се изградува еден единствен книжевен јазик. Како што знаеме, во тоа наполно се успеа.

Изградувањето на еден единствен наш литературен јазик во тој период однесе по пат на свесно стремење на сите тие што пишуваа (прогласи, летци, весници, песни, цртички, репортажи, па дури и во преписката на одделни раководители на Народноослободителната борба од различни краишта) да се пишува на еден јазик што ќе ги исклучи разликите карактеристични за одделните дијалекти. Целата таа работа долго време се одвиваше спонтано, само во свеста на луѓето, без дури и да се јави некој одделен напис во многубројните публикации што нелегално во заднината или во единиците на Народноослободителната војска излегуваа. За тоа како да немаше потреба или немаше време.

„Наш пат“ е една од првите публикации од Народноослободителната борба во кои се поставува проблемот на изградување на македонскиот литературен јазик. Во него, покрај тоа, се даваат укажувања како треба да се пишува и зборува, кои се македонски, а кои туѓи зборови, се печатат народни поговорки, народни песни итн.

Овој лист е издаван во скопскиот затвор од страна на политичките затвореници, припадници на Народноослободителната борба. Во најголем дел тоа се интелектуалци. Во текот на 1944 година биле издадени три броја и изгледа дека освен нив други немало издадено. Првиот број не носи датум на своето излегување. Сепак тој може да биде утврден. Во него е објавена репортажата „Антиникотинци на дело“, која почнува со зборовите: „Вечерта на 20. 5. 1944 год., во 8 часот се одръжа първата конференција на тутунджите од осма келија“. Овој датум, несомнено, може да се земе како приближно време кога почнал да излегува весникот. Во последниот, третиот број е поместена уводна статија под наслов „Денеска е Илинден“ што значи оти тој број бил издаден на 2 август 1944 година.

Весникот е пишуван на рака со мастило. Словата се печатни.

Погоре рековме оти „Наш пат“ е една од првите публикации од периодот на Народноослободителната борба во кои се расправа за патиштата на изградувањето на македонскиот литературен јазик. Еве како е поставено тоа во весникот.

Во уводниот збор кон првиот број, помеѓу другото, можат да се најдат и овие редови:

„И не само тоа. Ние сарадвајки по содржјај на нашиот весник го пејкбаме и нашето перо — се учиме да пишиме, а потребата за нашето работење во тој смр е нужна“.

Во истиот број е објавена посебна кратка нота од која може да се заклучи каков треба да биде „смерот“ на работењето во изградувањето на јазикот. По примерот на другите народи и овде се укажува оти народниот говор треба да ја претставува основата од која ќе се тргне на тој пат и понатаму ќе се усвршува јазикот.

„Да се учиме од нашата народна култура, да црпиме от нашата богата народна ризница: зборој, компарации, пословици, песни. Да работиме над усавршавањето и обогатувањето на нашиот език“, гласи таа нотица.

Сепак во поглед на укажување смерниците за изградување на македонскиот литературен јазик најинтересантна е статијата што е поместена во вториот број на „Наш пат“ под наслов: „За наш јазик, за наша литература!“

Во почетокот на таа статија се дава кратко објаснување за јазикот воопшто и неговото значење и место во животот на људето. Потоа се вели:

„Благодарение на запазвајнето јазикот на мак. славјани и наличието на другите елементи, кој несумњиво окажват голем утицај еден на други, на историската позорница се јавува мак. нација, мак. нац. език.

По-горе видовме да езикот е едно големо постижение, едно цело благо на човешкиот род. Кај се чуват то благо, кај се ражнат, развиваат и живет? Во арсеналот на духовната култура на чоешкиот род. От тува и изводот да хазната во кој се чува, развиваат и живет нацијон. благо — нашиот нац. јазик — е народната и уметничката литература. Вистина, последнава е мала но таа тргна со сигурни кораци; епопејата на херојската борба за нац. ослободување несумњиво ќе родит, кје се отразит во зародилата се уметн. литер. и заминит нашиот богат фолклор. Борбата на мак. исполнини за нац. осл. ќе родит и создаде плема уметници, кој за отразвејнето, за изнесвејнето на тие об рази-гиганти, ќе бидат принудени, натерани да роват во народната ризница и најдат златни зборој и слова за нивното овековечување.

Да би се развила нашата уметн. литер. необходимо нужно е да се фрлиме во длабините на нашиот народен език и литература, да ги изучиме негојте особености фонетски, граматички и синтаксически и извлечиме съответни закони. Само така се создаде и нацијон. језик достапен за масите: само таква литература (умет.) почивашта, т.е. хранешта се от то богатство ќе можи да растит, да стане масовна, да ја изиграт прогресивната улога која ѝ е наменета, народно речено, да му ги отвори очите на народот“.

Јазикот на кој се пишува весникот се одликува по својата неизедначеност и главно ја одразува состојбата карактеристична во македонскиот писмен јазик воопшто во тоа време —

несигурност како во формите така и во правописот и недостатно стручно познавање на граматичките принципи, како точка од која ќе се тргне во изградувањето на литературниот јазик.

Во јазикот на „Наш пат“ се подвлечени во поголема мера некои елементи од западномакедонските говори како:

Наставката *t* на крајот на глаголот во третото лице на единината во сегашно време (*вързвит, развиват, можит* итн.);

скоро редовната редукција на интервокалното *v* (*зборој, таткојна, секое, гојдото, чоешки*) и на некои други исто така интервокални согласки (*создајт, дајт*), со стегање на самогласките од непосреден допир во еден слог како што имавме случај со *таткојна, гојдото*, и во други зборови (*та место таа, то место тоа, изват место извадат, убо* итн.). Во глаголската именка многу често имаме *јн* место *њ* (*отразвејнето, изнесвејнето*).

Јазикот на „Наш пат“ се разликува од јазикот што во тоа време се употребува во бригадните весници и во позадината и по правописот.

Едначението на согласките по звучност не се применува во поголеми размери и имаме: *одкинати, робство*.

Знакот *j* се употребува многу почесто и имаме *није, је* место *e, неја, живејме* итн.

Се употребуваат буквите *ъ* и *щ*. „Ер голем“ се пишува на местото од гласот *a* што произлегол од некогашната носовка (*мътно, стъпка*), пред самогласното *r* меѓу две согласки (*църно, търдро, садържит*), како и во зборовите позајмени од бугарскиот јазик (*съответни*). Осем тоа често пати место *щ* се пишува и *дж* (*тутунджиите*), иако напоредно со *дж* го скрекаваме и знакот *ц* (*се възашив*).

Употребата на овие знаци од бугарската азбука, слабото водење сметка за едначението по звучност, како и употребата на некои бугарски зборови (*хипнот, почивашта*), треба да се претположи оти се должи на влијанието дојдено од бугарскиот правопис врз политичките затвореници, преку бугарската литература која, речиси, беше единствената литература со која имаа можност да дојдат во допир тие. Од друга страна таа појава може да биде објаснета и со недоволното стручно познавање на јазикот. До таков заклучок може да се дојде и по тоа што во текстовите од „Наш пат“ имаме и многу чисто српски зборови (*учешће, кораци, чланци*).

Треба да се подвлече оти употребата на знаците од бугарската азбука е карактеристична најмногу за првиот број на весникот, додека во следните два броја нив ги скрекаваме во многу поограничен размери. Во вториот број *ъ* не се употребува пред самогласното *r*, а само место старословенската носовка, додека во третиот број го скрекаваме сосема ретко дури и место носовката. Причината за ова секако треба да се бара

во напорите јазикот да се изедначи со тој од изданијата на партизанските единици и позадината, кои во тоа време сè повеќе продираат во затворите.

Во правописот на јазикот од „Наш пат“ во сите три негови броја во употреба се и значите од српската азбука: *ћ* и *Ћ* не на секаде, а *љ* и *Њ* на секаде. На некои места среќаваме *кј* (*кје*) и *гј* (*мегју*).

Место некогашното *х* на секаде се пишува *в* а не *ф* (*се вџавиш*, *се саштисав*).

Во предлогот *од*, како и во бригадните весници, во повеќето случаи имаме *т* (*от*).

За илустрација еве како изгледа јазикот од уводниот збор на редакцијата објавен во првиот број на „Наш пат“:

„Ние сме времено одкинати од денешната борба. Ние времено не ќе можиме да земиме активно учешќе во неја. Но ние живејме со неја — со нејните успехи и пораженија — ние се радваме и верваме, и знаејки и незaborавајќи никој пат да сме синој на нашата поробена таткојна. И во нашата безграницна љубов — ние ете се најдаме тука каде не би сакал никој да е.“

И није живејме живот со твърда вера и непоколебан дух да ќе дојт ден кога пак ќе можиме да се ставиме во активна служба на својо народ. Денеска кога се кое иднината на Македонија, денеска кога се водит најголемиот бој меѓу силите на мракот и светлината, напредакот и реакцијата — слободата и робството — ние не можиме да не помислиме на утрешницата. За та утрешница во која требит и ние да земиме удел. Мислејки за неја треба да се готвиме.“

„Наш пат“ се појавливава да е пополнит една празнина во нашијов живот. Негово поле на работа ќе биди неограничено. Ке садържит чланци по политички, уметнички, просветни и др. прашања. Така да со својот садържај тој ќе се приближит и свържит најтесно со сите другари — полит. затвореници. Во него сите треба да најдиме то што не интересуваат и то што представуваат центар во нашијот живот. А да станит близок, разберлив и интересантен — треба сите да станиме негој сараѓници“. Итн.

Во првиот број на „Наш пат“ дадени се следните зборови: *се саштисав*, *се грагорисав*, *се скамениш*, *се вџавиш* со објаснување оти значат *се здравиш от изненада* и забелешката ставена во заграда дека *секој отделен збор си имат отделни нијанси*.

Понатаму се даваат и овие зборови: *денетисав* = преместив, *ујадван* = озлојен, *грмада* = гомила, куп рушевини, рушевини, *сель* = бура, бујица, силна план. река, *софти* = ћифти, малографани, филистри.

Во истниот број дадени се и овие поуки за јазикот: *сполајти* — не фала, не благодаря! *појли* — не изволте, не заповедај! *збор* — не дума, не реч!

Речник на народни зборови е објавен и во вториот број на „Наш пат“: *зачеток* = зародиш, ембрион, *љозме* = интрига, *клука*, *мамка* = омча, *посадка* = намештај, *цибрина* = голем студ, *глекав* = слач на непечен хлеб (качамак итн.), *можно (можност)* = возможно, *заматарен* = расејан омён = омајан, *слачно (слач)* = вкус, *татнит* = тутњи, *топотит* = далечен шум на којни, војски, *опикаса* = примети, запази, *тегалит* = трга, теглит (тегло).

„Наш пат“ ги објавува и следните народни пословици.

Во првиот број:

„Гојдото се връзвит за рогој, лутето за зборој“.

„Да сум уште еднош нееста, знам како да говеја“.

„Клинот клин изват“.

„Кајшо боли забо, тамо оди јазико“.

„Да се радвите душман ко зајак пред загар“.

„Како кје дробиш така кје сркаш“.

Во вториот број:

„Ни очите пуљат, ни ушите слушат“.

„Умот пуљит умот слушат“.

„Плетот уши немат ама пак слушат“. [И стисојте (дзидојте) слушат].

„Јазикот коски немат ама коски кршиш“.

„Не пљуј на угоро да не ти падни на лице“.

„Две лубеници под една мишка не се носат“.

Во третиот број на весникот поместени се, покрај стихотворбата „Марш на Трета македонска бригада“, и четири народни песни: „Македонска мајка“, „Загрме“, „Сред Софија“ и „Првен се облак зададе“.

Не помал интерес претставуваат и творбите во стихови чиишто автори не се познати.

Така во првиот број е објавена „Загонетка“, која очигледно се однесува на судбината на Хитлер, и „Савремена басна“, во која се прави алузија на германско-советската војна. Во третиот број поместена е песната „Партизани“ потпишана со иницијалот „Б“.

Стихотворбите гласат:

Загонетка

Се ракетал мисир надут
По Ѓубрище европејско
Мисли да е голем адут,
Да исколи сè еврејско.

Савремена басна

Баба Меца куѓа гради,
Да прибере мечината,
Да им јубав живот слади,
Да не страда во зимата.

Та си направи дупката
И си собра дечината.
Распослала меки кожи,
Да си живеј како можи.

Бил комшија до Меџата,
Орел грабљив — везден дебни.
Тој завидљив во душата,
Гледа само што да грабни.

Како летел над дупката
И се фалел на мечката:
„Ке ти раскинам децата
Ке ти скубам козината!“

Ислуша го баба — Меџа,
И се смеје та под мустак,
Па му вели на свој деца —
Да не слушат таков глупак.

Едно џубо летно утро,
Се осмели комшијата
Да искуба мече — лутро
Па да плати со шијата.

Се налути баба Меџа,
Собра својте мили деца,
Грабна орел за шијата
И го удри од земјата.

Се расписка орел беден
Од викајне се раскина
И истави спомен бледен
Искубана перушина.

Партизани

Бујните срца бијат без умор
Во време мътно, пред зрако светел.
Соколој очи мерат широко
Жилави раце стегнат оружје.

Без почив нозе стыка по стыка
Корачат. Низ гори, градој, низ села,
Горешти песми јачат и викаат
Чесните луѓе в борба за дела.

Македонијо,
Свештено дело!
Твој силни чеда
Со тврда вера
Тргнаја в гора
Съдба да делјат
Чети да редат.

Зафучил тиран ко хишник ранен,
Пустоши села. По чужда земја
Гори и коли, беси без мера:
„Слобода сакал народ поробен“.

Чета по чета
Батаљон славен.
Мајки со гордост
Синој испраштат.
Бригади растат . . .
Војска народна.

„Б“.

2. Македонскиот литературен јазик во годините на
Народноослободителната борба во Кумановско

Развојот на писмената активност во годините на Народноослободителната борба во Кумановско е интересен од повеќе причини. Тоа е едно подрачје што опфаќа дел од северните краишта на Македонија чиј што говор, во многу свои елементи се разликува од другите наши говори, а од современиот македонски литературен јазик покажува релативно најголема оддалеченост. Поради тоа процесот на усвојувањето елементите од централните наши говори, врз кои се изградуваше македонскиот литературен јазик, што во својата основа беше извршено во текот на Народноослободителната борба, за Кумановско претставува посебно интересна појава.

Разликата помеѓу кумановскиот и другите македонски говори и неговата оддалеченост од современиот литературен наш јазик секако претставува причина за манифестирање на еден стремеж за усвојување на литературниот јазик во поголема мерка отколку во другите наши краишта, а истовремено со тоа загриженоста за запазување на елементите од локалното

наречје да биде сведена на најмала степен. Затоа никаде како во Кумановско не е толку блиска до вистината констатацијата дека локализмите во современиот наш литературен јазик пољубоморно се чуваат во оние наши краишта чии што говори се поблиски до современиот македонски литературен јазик, во кои напорите за неговото усвојување се помали. Разликата во јазикот во писмената активност што се одвиваше паралелно со оружаната борба во годините на Народноослободителната борба, помеѓу оној на почетокот и тој на крајот, никаде не е толку голема и осетна како во Кумановско. Тој факт, секако, зборува за една позитивна појава која е карактеристична за изградувањето на нашиот литературен јазик.

При раце ми се неколку документи од Кумановско што водат потекло од времето на Народноослободителната борба. Платите во кои настанале, тие го опфаќаат целиот тој период. Тоа се: листовите „Дедо Иван“, орган на месната организација на Комунистичката партија во 1941 година, „Октобрис“, издаден во следната 1942 година од истата организација, „Огин“ орган на Третата македонска бригада од почетокот на 1944 година, „Глас на слободата“, орган на Кумановскиот партизански одред во истата година, преписката меѓу одделни раководители на Народноослободителната борба од 1943 и 1944 година, извештаи, позиви, поздравни писма и друго. Сите овие документи денес се наоѓаат во архивата на Историското одделение на Централниот комитет на Сојузот на комунистите на Македонија.

Јазикот во документите од 1941 и 1942 година, односно во листовите „Дедо Иван“ и „Октобрис“, го покажува главно она што е карактеристично за писмената активност во сите наши краишта во тоа време. Тој јазик скоро исцело се заснива врз локалните говори. Тоа секако е последица на фактот што пред тој период писмената дејност на КП во Македонија сè уште нема земено толкави размери што да наложи еден утврден јазик еднаков за сите наши краишта и што таа писмена активност, како и порано, се врши за потребите на борбата што се водеше под раководството на Комунистичката партија. Борбата против окупаторот во тоа време е во својот зачеток и за да бидат полесно разбрани, било потребно статиите објавени во весниците или прогласите упатени преку летките да бидат пишувани на јазик што му е поблизок на населението од тој крај, односно на локалното наречје. Ова тврдење се потсилува и со фактот што во усмениот говор на многу раководители на Народноослободителната борба, кои ги издаваат весниците и летките, имаше многу елементи што уште тогаш си имаа пробиено името во писмената активност во многу наши краишта. Тоа се изразуваше пред сè во акцентирањето (кој беше многу блиску

до сегашниот наш литературен јазик), во изговарањето на гласот *в* или *ф* во минатото свршено време, во прифаќањето на предлогот *во* место у итн.

Од друга страна и недоволната писменост, а пред сè недостатното јазичко образование на тие луѓе, не можеше да го наложи со поголемо влијание и така бргу проблемот за изедначување на јазикот во целокупната писмена активност на територијата на денешната Народна Република Македонија.

Запазувањето на чистиот кумановски говор во „Дедо Иван“ и „Октобрис“ паѓа в очи дотолку повеќе што е тој покарактеристичен со некои свои елементи што ги нема во другите наши говори. Статиите и другите написи во овие два листа се со сите карактеристики на кумановскиот говор.

Именките од женски род што во единина завршуваат на *а* најчесто во множина се со *е* на крајот („... прегази једну по једну много славјански земје“). „Дедо Иван“, број 3 од 15. IX. 1941 г.).

Именките од среден род што во единина завршуваат на *е* образуваат множина на *иња* („Широки и лебородни са ќојни полниња“) — „Октобрис“, број 4—5 од октомври 1942 г.) и поретко на *а* („Преко плодни тевгелишки поља“ — „Дедо Иван“, број 3 од 15. IX. 1941 г.). Интересно е што множинската форма на -ики за истите именки не е никаде употребена.

Носовката од заден ред заменета е со *у* (куде).

Именките од женски род на *а* во општата форма имаат у („Едну ноќ пол-цка дошле од шуму у село“) — „Дедо Иван“ број 3 од 15. IX. 1941, од написот „Како се бореше белоруске жене против фашизам“).

Вокалното *л* минува во *у* односно во *ль* („жут“, „ал-то“).

Показната заменка за женски род гласи *тая, онај, овај* („Онај плодна Македонија... тај је Македонија поробена“) — „Дедо Иван“, број 3, од статијата „Денешња и утрешња Македонија“).

Се употребува и темниот глас *ъ*, кој се обележува со пртица *т-j, ов-j, д-n, к-d* во значење на кога, *т-га* во значење на тогаш, *пол-цка, дл-го, сл-за* итн.

Личната наставка во првото лице на множината од сегашното време е *мо* („На њим ќе заблагодаримо за тој што они ќе ни помогнеш да побрго и поскоро здробимо банде на крвав и разбојнички фашизам.“) — „Дедо Иван“, бр. 3).

Наставката за трето лице на множината од истото време се употребува во сите три вида *ав, ев и ив* (*тъачкав, се борив, разбијев*), а во првото лице од единината гласи на *у* (кажују).

Членувањето е сосема ретко. Го сретнуваме само во заменката *свите* („Од положенија на свите фронтови“; „Свите тија почнува на свите стране“), еднаш во придавката *крволовчен*

„Смрт на крајолчио фашизам“, од статијата „Денешња и утрешња Македонија“ објавена во „Дедо Иван“, бр. 3), додека во именките никаде.

Во минатите времиња најчесто ја сретнуваме формата на *ва* (тргиава, дојдова, вратива) а поретко на *сва* (проблачашва, грабесва). Глаголската форма како *образува* употребена е само на едно место (И туј се *с-га образува фронт*“ — „Дедо Иван“, бр. 3).

Во транскрипцијата, покрај другите се употребуваат буквите од српската азбука *ћ, Ђ, љ и њ*, а за означување на темниот вокал најчесто се користи цртичка (*е-đ-н, с-ќ, с-ѓа, д-н*). Во „Октобрис“ ги наоѓаме и буквите *иц* и *я* („що зборив ония који бева у Германију за Хитлеров рај“).

Буквата *т* никаде не се пишува на крајот од именките од женски род кои завршуваат на *ст* (*прошлос, чес, корис* итн.).

За да се види како изгледа јазикот од 1941 и 1942 година еве два текста:

„Луд Хитлер спроведувајќе џној што је писал у своју крваву книгу „Моја борба“, да са Славјани Ѣубре и одредени за робови на германски фашисти, прегази једну по једну много славјански земње. Много славјански народи биднава робови на германски фашисти, али све тој му беше малко, за тој што остана голема славјанска Русија, која ги је до с-ѓа на свите славјански народи помагала к-да са овија биле у тешко, за што гу Славјани сас право наречева мајка на славјанството“. (Од статијата „Славјанска је победа“, објавена во третиот број на „Дедо Иван“).

„Красна је и убава македонска земња. Високи и големи са ќојни планине, по који се за дл-го време криесва борци за слободну Македонију. Широки и лебородни са ќојни полиња по који се како море љубља жито, алт-н жут тутун, велешко-скопски афион, кочански орис, струмички памук. Македонија земња испрскана сас ѕрв на ќојни најарни синови — Македонија заедничка татковина на поробени од фашисти македонски, турски, арнаутски, влашки, цинџарски народи, тај Македонија роди и ишчува верни бранители на ќојну чес и име, апостоли на ќојно ослободување“. (Од „Отворено писмо до измеѓара на бугарски фашички окупатори, врховискога војводу Крсту Конјушкога“, објавено во „Октобрис“ број 4—5 октомври 1942 год.).

Исклучок од практиката на пишување на локалното наречје прави единствено статијата „За македонско село“, објавена во третиот број на „Дедо Иван“. Јазикот употребен во оваа статија во многу отстапува од кумановскиот говор и се доближува до другите наши говори.

Членувањето е скоро на секаде и во најголем број случаи правилно застапено. Во именките од машки род во поголем

дел членот е во непотполната форма (народо, положајо, капитализмо, српскио народ). Но, покрај тоа имаме и *селанот, селанецот*.

Третото лице во множина во сегашно време завршува на *ат* (*изранат, снижават, видат итн.*), а првото лице на *е* (*знаеме, прашаме*), но исто така и на *о* (*имамо, чекамо, зборемо*). Во третото лице во множина на минатото време сретнуваме *в* или *х* (*беха, зираха, дојдова, присвојива*).

Повратната заменка обично се става зад глаголот (*одржават се*).

Двојната заменка во акузатив никаде не се употребува. („Има во секој срез комисари који одредуват цените“; „Нашите сељаци снижават своите потреби“; „Само заедно со работниците селациите ќе поправат својот положај“).

Инаку црти од кумановскиот говор наоѓаме и на некои други места од статијата, како на пример: „Ете таква слободата што гу добива селациите от новите „ослободители“; „Докле не се уредев приликтите“. Ова зборува оти авторот на статијата најверојатно е од Куманово и уште еднаш ја потврдува мислата дека усвојувањето на еден општ македонски јазик се јавува порано во усното зборување односно во писменото општување и дека употребата на локалните говори во писмената активност на нашето народноослободително движење од најново време често пати е предизвикана од потребата да се биде поблизок до населението односно од немањето желба или незнането како да се постапи.

Тоа го потврдува и преписката меѓу одделните раководители на Народноослободителната борба во Кумановско и нивните извештаи до раководството на Македонија. Во нив јазикот е многу поблизок до таканаречениот централен говор, кој во тоа време се употребува во целокупната писмена активност на Народноослободителната борба во Македонија.

Засега не се знае за постоењето на весници од 1943 година од Кумановско. Преписката од тој период останува како единствен документ за развитокот на пишаниот збор во овој крај.

Како што погоре рековме јазикот што го употребуваат кумановските раководители на Народноослободителната борба во преписката и извештаите е многу близок до тогаш вообичаениот писмен јазик во цела Македонија. Тоа е времето кога Народноослободителната борба во Македонија зема поголеми размери, кога контактите помеѓу централното раководство и тие во внатрешноста се поголеми. Со тоа и писмената активност, што ја следи оружената борба против окупаторот, станува далеку пообемна. Тоа е времето кога се појавува познатиот Манифест на Главниот штаб на НОВ и ПО на Македонија, кој и во поглед на чистотата на јазикот со кој е напишан покажува

виден напредок, и кога започнуваат да се издаваат листовите на нашите први бригади во кои, покрај статните, се печатат и репортажи и пртици од животот и борбите на партизаните во кои се покажува посебен стремеж за изградувањето и изедначувањето на јазикот. Манифестот и овие листови кои достигаат и во Кумановско, како и другите документи на Главниот штаб, се од најголемо значење за правилното ориентирање во прифаќањето и совладувањето на јазикот што го скрекаваме во преписката, а подоцна и во весниците во Кумановско.

Примерот што подолу ќе го приведеме од еден извештај потпишан со Ранко, кој всушност е Методија Антевски, до повисокото раководство и носи дата од 1. I 1944 година, покажува колку се отишло напред во тој поглед. Еве еден дел од тој извештај:

„Јас пак слезнаф во градо у најголема реакција. Иначе везата имаше да се времено прекине.

Може би ви е и на вас известно оти фашистите отпочиная организована акција против партизани. Снагата со којато отпочиная акција от Куманово не е голема. Отидова околу 300 конника, 2 батаљона војска која се навоѓа у Куманово (два батаљона са оште во градо) и 200—300 полиција. Околу 300—400 полиција се навоѓа во самиот град. Војскава замина у три правца по главни патишта и има за задатак да разчисти терено од партизани за да се успостави наново разрушена власт у тој крај, која ќе ја бранат полицији што са дошле во градо. (Полицији са нови и мобилисани). Значи после војска ќе заминат и тија. Ви практијам летјок што го аероплани пуштава во нашите села...

... Межу 25 и 26. XII 43 г. диверзиони група пруга во воздух меѓу Романовци—Миладиновци. Саобраќај беше обуставен за 14 сата. Акција у потпуности не успеа зашто воз остана читав и закаснителна мина беше открита и извадена на време”.

Како што може да се види и овде, покрај очигледниот напредок, кој се изразува пред сè во употребата на членот, склонот на реченицата, употребата на времиња и некои одделни зборови, овој текст сè уште не е сслободен сосема од елементите на кумановскиот говор. Тоа се гледа пред сè по недоследноста на членувањето, редот на зборовите во реченицата, запазувањето на во минатото свршено и несвршено време итн. Во него има извесно влијание и од бугарскиот јазик. Но, во секој случај уште на прв поглед се забележуваат напорите за ослободување од кумановскиот дијалект и приближување кон македонскиот јазик кој е во употреба во целокупната тогашна писмена активност во Македонија, во што се постигнати несомнени резултати.

Паѓа в очи и овде употребата на неполната форма на членот во именките од машки род што завршуваат на согласка. Тоа е карактеристика и за јазикот во писмените документи од другите наши краишта од тоа време и секако е резултат на едно разбирање што тогаш надвладува.

Треба да се има на ум оти приведениот пример е од писмо пишувано пред доаѓањето на дел од Главниот штаб на НОВ и ПО на Македонија и групата партизани од Западна Македонија на територијата од Кумановско-Козјачкиот масив, со што процесот на усвојувањето на централниот македонски говор во овој крај зема особено поголеми размери. Престојот на овие партизани, како и на тие што подоцна доаѓаат, и особено писмената активност на Главниот штаб и раководствата на некои други организации укажуваат особено влијание во тој поглед. Излегуваат првите броеви на „Илинденски пат“, „Млад борец“, некои многу значајни прогласи, се држат митинзи на ослободената територија итн. Оваа активност секако придонесува за поинтензивно ослободување од локалното наречје и усвојување на литературниот македонски јазик кој веќе во тоа време до голема степен се наложува како таков. Сега не само што тој јазик преовладува во усменото општување на оваа територија, туку и во писмената активност. Локалните весници од тоа време по својот јазик не се разликуваат од јазикот на весниците во другите краишта на Македонија. Таков е случајот, да речеме со „Огин“, органот на III македонска бригада, која дејствува на кумановското подрачје. Јазикот во „Огин“ не се разликува од тој на „Братство“ и „Народна борба“, органите на Прва и Втора бригада, како и од органите на централните раководства на политичките и масовните организации, како „Илинденски пат“, „Млад борец“ и други.

Ако јазикот од „Огин“ во достатна мерка не може да ни послужи за доказ на тоа во колкава степен во Кумановско си има пробиено пат тогаш веќе литературниот наш јазик, бидејќи во уредувањето на овој лист и пишувачето на написите во него земаат учество личности што не се од Кумановско, такво нешто не може да се рече за друг еден лист од тоа време. Тоа е „Глас на слободата“ кој во првата половина на 1944 година излегува како орган на Кумановскиот партизански одред.

Еве два цитата од две статии објавени во вториот број на овој лист кој носи дата од 15 мај 1944 година.

Во уводникот посветен на Први мај читаме:

„Како и секоја така и оваа година работничката класа, работниот народ от целиот свет, па и нашиот македонски работен народ, прослави својо најголем празник 1 мај — ден на работата, ден на работничка слога, и ден на борба на работниот народ ...“

Зборувајќи за тоа како одредот го прославил 1 мај, во статијата понатаму стои:

„Прослави го далеко от своите работилници, тутуновите складови, рудници, от своето рало и мотика, канцеларијата итн., а со стисната пушка во раџи со која немилосрдно бое со крвавио германски окупатор и негови измеѓари бугарски крвници. Прослави го на својата татковина — слободна територија от која беше избран окупаторот со крв на најарните синови на нашиот народ“.

Репортажата за еден збор на селани од седумнаесет села која носи наслов „На партизанска равнина“ започнува:

„Рано мајско утро. Исток црвенее. Зајд високите далечни планинските врвој тржествено тихо се раѓа денот. Подгонена и капната месечината залутала некаде меѓу мали облачиња и божем ита да не би ја стигнале првите сличеви зраци.

Партизаните од кумановскиот одред у колона по еден брзајат некаде селото. Колоната како огромна змија се вије меѓу свежо-зелените од ден-два разлистани дрва и лази по камената зелена трава и стигнуе до првите кукички“.

Карактеристично за овој текст е што во него сè уште се забележува, макар и во помала мерка, недоследното употребување на членот и упорното непотполно членување во именките од машки род. По тоа, особено по првото, тој и се разликува од текстовите во другите партизански листови од тоа време.

Позивот на штабот на Кумановскиот партизански одред до населението од овој крај од 1 јули 1944 претставува отстапување од оваа практика. Тој е пишуваан на кумановскиот говор со мали примеси на елементи од други наши говори. Има известни отстапувања од кумановскиот говор, како: поизразито членување („да свите кои се кријат по градови и села“; „А сас тој и крај на измеѓарите му како што је фаш. Бугарија“), падат место *падав* („Сваки дан падат нови и нови градови и села“), победи место *победе* и на Македонија место на Македонију („Народно-ослободителна војска и партизански одреди на Македонија ден уз ден печалиј големи и големи победи“). Од истиот пример се гледа оти место кумановската форма *дън* употребена е формата *ден*.

Мислам дека ќе бидеме поблиску до вистината ако се согласиме со тоа оти наведените отстапувања од овој чисто кумановски текст повеќе се должат на веќе стекнатата навика на авторите на текстот да го употребуваат општиот македонски јазик односно да се тие резултат на едно настојување во тој текст да се внесат што повеќе елементи од општиот македонски јазик кој се практикува во другата писмена активност. Очиглавна е и овде намерата (а тоа се гледа и од карактерот на позивот во кој народот се повикува на мобилизација за народно-ослободителните единици) оти локалниот говор е употребен за

да се направи позивот што подостапен до населението и по тој начин да се постигне поголем успех на политичкиот план.

Така стои со материјалите што ги издаваат организирани форуми и во кои се поголеми можностите за усвојување на единствен македонски јазик и неговото поставување во една повисока писмена форма.

Стремеж и нешто повеќе од тоа — прифаќање на многу елементи од другите наши говори среќаваме и во други документи чиншто автори се луѓе од пошироките народни слоеви, што ни зборува оти проблемот за усвојување и изградување на еден единствен јазик веќе длабоко си пробил пат.

Еве неколку примери за тоа:

На 14 август 1944 година девет селани од различни села од еден заеднички збор испраќаат писмо „до другарот изасланник на маршал Тито“ со следната содржина:

„Ми народната власт од теренот ве повикуваме днес да и вие дојдете на нашиот збор кога мије стварамо народни ослободилачки одбори и да искажемо нашијот оданост и нашата приврженост за нашата народна влада на Македонија“.

На чело на потпишаните селани е потписот на Теодосије Марковски од селото Пелинце со чија рака е напишано и писмото.

До „изасланникот на маршал Тито“ на 17 август истата година праќа писмо и Околискиот одбор на АФЖ:

„У име на Срески антифашистички фронт на жени Ве молиме да дојдите на збор што го приредујемо у заједницу со народно ослободителните одбори да би ја покажале нашата оданост и приврзанос на врховни командант — другарот Тито и нова демократска федеративна Југославија. За Срески одбор на А. Ф. Ж. Вена“.

Штабот на Кумановското воено подрачје на 30 август 1944 година испраќа извештај до Главниот штаб на НОВ на Македонија со следниот текст:

„Известуваме ве по кажување на луѓе, кој са пристигнали некеска от Куманово да се цивилното бугарско население иселува преко Куманово от Македонија. Бугарите си одат сос тоа кој што може да понесе, со куфери, торбички и др. Автонобили нема те трчат по Куманово и тражат превозно средство не питьувајќи за цена да бидат превезени до Гјуишево. Исто така освен чиновниците заминати преко Куманово и некоја група авијатичари от Скопје и полицајци“.

МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК ВО РАЗВОЈОТ НА СЛОВЕНСКИТЕ ЛИТЕРАТУРНИ ЈАЗИЦИ

1. За нас, како за народ што успеа да го оформи својот литературен јазик дури во последните децении, ќе биде многу поучно да знаеме какви биле општо основните карактеристики на развојот на литературните јазици во словенскиот свет. Ќе биде поучно особено поради тоа што ќе најдеме во тој развој ред аналогии со тоа што се случувало кај нас и што ќе можеме да забележиме известни закономерности таму каде што инаку може да ни се чини дека некоја појава произлегува само од нашата посебна ситуација.

2. Денеска постојат дванаесет словенски литературни јазици. Тоа се: во источната група — рускиот, украинскиот и белорускиот, во западната — полскиот, чешкиот, словачкиот, горнолужичкосрпскиот и долнолужичкосрпскиот, во јужната — словенечкиот, српскохрватскиот, македонскиот и бугарскиот.

Обидот да се оформи и кашупски литературен јазик (Кашубите живеат во Полска над Балтичкото Море) доведе само до създавањето на регионална литература, без сите карактеристики на една културна дејност што се стреми кон афирмирање на посебна национална свест.

Сите овие литературни јазици се резултат на закономерни историски процеси. Меѓу нив постојат сепак и значителни разлики како во поглед на големината на заедницата што ја опслужуваат и на функциите што ги вршат, така и во поглед на степенот на нивната стандардност (установеност). Рускиот јазик, на пример, опслужува еден многумилионски колектив, а во последно време сè повеќе се афирмира и како светски јазик, — додека од друга страна лужичкосрпските јазици се употребуваат од стотина илијади луѓе и тоа во ситуација на двојазичност, во која употребата на германскиот јазик сè повеќе се засилува. Се разбира, не постои една автоматска зависност меѓу бројноста на јазичната заедница и степенот на стандардноста и на афирмацијата, низ соодветни културни пројави, на нејзиниот литературен јазик. И за тоа можеме лесно да најдеме примери во словенската јазична група. Сите овие забелешки се однесуваат, прво, кон една определена состојба, онаа што ја имаме денеска, и која, се разбира, не е статична и, второ, тие се однесуваат пред сè кон надворешната установка во која функционираат одделни литературни јазици, а не значат и една оцена спрема нивните структурални својства.

3. Како што е познато, Словените добија за првпат писменост на свој јазик во втората половина на 9 век. Старословенскиот јазик, првиот литературен јазик на Словените, со миси-

јата на Кирила и Методија и на шините ученици најде своја примена и кај западните и кај јужните Словенци, а потоа се пренесе и кај источните Словени. Меѓутоа, само едно кратко време тој имаше изгледи да се зацврсти како јазик на писменоста на сите словенски народи во Средниот век. Борбата меѓу Цариград и Рим, која доведе до црковен расцеп, имаше меѓу другото и таква последица што словенскиот свет да се раздели рано меѓу православието и католицизмот.

Поделени така во две сфери со свои посебни религиозни, политички и културни карактеристики — Словените беа поставени во различни услови и во поглед на развојот на јазикот на нивната писменост. Во католичката сфера, старословенскиот јазик беше рано истиснат од западнословенската област. Тој се задржа уште само кај Хрватите-глаголаши. Од друга страна, кај православните Словени тој јазик, во своите различни варијанти или рецензии, остана како заеднички писмен јазик скоро до почетокот на 19 век.

4. Ваквата јазична ситуација мораше да изврши определено влијание и врз развојот на современите словенски литературни јазици. Црковнословенската традиција беше најсилни во Русија која од 14 век наваму сè повеќе јакнеше како голема држава. За разлика од тоа, таа традиција не можеше да се одржува со иста сила кај православните Словени на Балканот, поради тоа што тие ја беа загубиле својата државност и веќе долго време се наоѓаа под турска власт. Кога во 18 век, во епохата на Петар Велики, се поставија основите на современиот руски литературен јазик, природно беше што во неоглавата структура се вклучија ред црковнословенски елементи. Тоа то налагаше споменатата традиција. Современиот руски литературен јазик се оформи пред сите други современи литературни јазици на Словените во источната сфера по таков начин што во него се реализира на широка основа една синтеза меѓу црковнословенскиот и народниот јазик на културната руска средина од 18 век. Предоминантна улога во тоа учество на народната стихија во неговото формирање изигра говорот на Москва, како на главен економски и културен центар на Русија. Сите други современи литературни јазици во источната сфера се оформија подоцна, во 19, а некои дури и во 20 век. Учеството на црковнословенскиот не беше при нивното формирање така силно и непосредно како при формирањето на рускиот литературен јазик, поради веќе споменатиот факт што и самата црковнословенска традиција го немаше во соодветните земји оној реален опseg како во Русија. Дури, во случајот со ражиофон на јазикот на српската писменост, има и еден изразито критичен став спрема таа традиција, пројавен во јазичната реформа на Вук Караджиќ. Во бугарскиот литературен јазик од други страни учеството на елементите наследени од јазикот на по-

старата словенска писменост е значително. Но тоа се должи не само на непосредното влијание на таа писменост, ами не помалку на влијанието на рускиот јазик, преку кој споменатите елементи се пренесувале во бугарскиот литературен јазик по еден посреден пат.

Во западната сфера во Средниот век латинскиот ја вршеше онаа функција што кај другите Словени ја имаше црковнословенскиот јазик. Народните јазици почнаа постепено да се афирмираат во писменоста, главно откју 14 век, преземајќи ја во прво време само функцијата на нискиот стил спрема латинскиот којшто го задржуваше своето место на јазик на високата култура. Нов тласок за развојот на писмени јазици на народна основа даде Реформацијата со сите познати последици и коренити поместувања што ги предизвика. Два словенски литературни јазика се афирмираа најрано и најполно во западната сфера — полскиот и чешкиот. И меѓу јужните Словени во таа сфера имаме значителни постигања во тој поглед во периодот пред 19 век, од кои е највидна писмената активност во Далмација и Дубровник, но сепак тие не успеваат да ги надминат регионалните рамки во онаква мера, во каква тоа стана во Полска и Чешка.

Полскиот литературен јазик, чии почетоци одат најрано до 13—14 век, единствен меѓу современите словенски литературни јазици има непрекинат континуитет оттогаш па до денеска. Бидејќи тој е изграден поодамна, не е така простира во него неговата првобитна дијалектна основа, како во помладите словенски литературни јазици. Сè уште се водат спорови дали таа основа ја дале малополските или великополските дијалекти. Чешкиот литературен јазик, афирмиран меѓу 14 и 17 век, особено со дејноста на хуситското движење, имаше еден период на големо отстапување по поразот на хуситите на Бела Гора во 1620 година. Кога во крајот на 18 и во почетокот на 19 век почна национално раздвижување во Чешка, задачата на јазичниот план не се состоеше во тоа да се создава нов литературен јазик на дијалектна основа што треба допрва да се афирмира, ами таа се состоеше во тоа да се соживи и доразвие оној облик на писмениот јазик што беше веќе изграден во миналото.

По таков начин, следува да констатираме дека три современи словенски литературни јазици се изградени пред 19 век — рускиот, полскиот и чешкиот (за последниот треба да се има предвид сепак тоа што го истакнувме и што претставуваше еден нов напор да се воспостави континуитетот на појарно создадениот писмен јазик). Сите други современи словенски литературни јазици се формирани во текот на последните два века. При нивното формирање, сосем природно, идело до израз помалко или поголемо влијание од страна на веќе офор-

мените словенски литературни јазици. Што е уште поважно кај повеќето од нив, како што ќе видиме, постоењето на веќе оформени словенски литературни јазици го поставувало во посебен аспект самото нивно изделување во посебни литературни јазици. Сите тие појави пак зависеле од оние историски процеси што воделе кон создавањето на современите словенски нации, зашто литературниот јазик во современиот свет е едно од битните средства на конституирање на националната заедница.

5. Освен рускиот, полскиот и чешкиот литературен јазик, сите други современи словенски литературни јазици требаше, откју почетокот на минатиот век па наваму, да се изградуваат на една нова дијалектна база. Така за српскохрватскиот таа база ја даде херцеговското наречје, за бугарскиот источното наречје, за словачкиот среднословачкото наречје, за македонскиот централните говори итн. Во ниеден од овие случаи не се работи за внесување на некој чист дијалектен тип во основата на литературниот јазик, ами во помала или поголема мера се избираат во него и особености од една поширока говорна ареа. Комбинирањето на особености од повеќе дијалекти е на пример карактеристично за словенечкиот литературен јазик и произлегува од големата дијалектна издиференцираност на словенечката јазична територија, при што не можел еден дијалект да се наложи порешително. Како и да било, овие јазици се обележени со поголема близост до современите народни говори, отколку што е случај со јазиците што продолжуваат во некој вид подолга писмена традиција. Историјата на создавањето на тие јазици, меѓу нив и на македонскиот, не учи дека изборот на нивната дијалектна основа не може да биде арбитраген, ами дека тој е обусловен од ред фактори од објективен карактер во процесот на националното обособување на дадениот народ. Доминантна улога игра тутка дејството на економски и културни центри што придобиваат посебно значење во тој процес и придонесуваат особено од своја страна да се разбиваат регионалните рамки со постепено изградување на едно чувство за наддијалектна јазична врска на националната заедница. Се разбира, дека не е безразлично дали еден дијалектен тип содржи во себе доволно прти карактеристични за дадениот јазик. Така обидот на Антон Бернолак, направен при крајот на 18 век, да го постави словачкиот литературен јазик на западнословачка основа, не успеа меѓу другото и поради тоа што таа основа беше премногу блиска до чешкиот јазик. Впрочем, кога е еднаш литературниот јазик веќе создаден, тој се јавува како специфична структура што не може да се сведе на ниеден народен говор и што во многу нешто следи свој сопствен пат на натамошен развиток.

6. Покрај изборот на дијалектната основа, контактот со јазик или со јазици на повисока култура претставува необично

значаен фактор во развојот на новите литературни јазици. Дејството на тој фактор се чувствува, сосем природно, и во процесот на оформувањето на словенските литературни јазици. Јазикот на повисоката култура помага да се развијат побрзо во новиот литературен јазик сите оние средства на исказ што му се потребни да може полноцено да ја врши својата функција во современото општество.

Разгледувањето на ова прашање во подробности, со осврт на секој словенски јазик, би нè одвело далеку, зашто влијанијата се многоструки. Доста е да укажеме сега општо на него и да истакнеме некои негови страни од пошироко значење. Во западната сфера латинскиот и потоа германскиот биле оние јазици од кои предимно произлегувало влијанието. Контактот со германскиот бил природно обусловен од тоа што повеќе словенски народи живееле во границите на Австроунгарија. Во источната сфера црковнословенскиот и потоа рускиот јазик вршеле значајно влијание во оформувањето на современите словенски литературни јазици. Се разбира, степенот на тоа вљеско беше бил различен во секој случај по опсег и силина. Ако ги оставиме на страна источноСловенските јазици, во јужнословенската група тоа влијание било посилно во бугарскиот отколку во српскохрватскиот јазик.

Тоа можело да биде непосредно или опосредувано. Така црковнословенскиот јазик влијаел непосредно врз обликот на нашиот писмен јазик во почетокот на минатиот век. Руското влијание пак проникнувало кај нас главно при посредство на бугарскиот и, во помала мера, на српскиот. Покрај оваа радијација што опфаќа една поширока културна сфера, имаме и влијанија од пограничичен досег, но кои се исто така нормална појава. На пример, контактот со српскохрватскиот и бугарскиот се чувствува во оформувањето на нашиот литературен јазик со тоа што се усвојуваат во него извесни елементи од тие јазици. Контактот меѓу рускиот од една страна и украинскиот и белорускиот е изразен во уште поголема мера.

Контактот со јазик со престиж е таков суштествен фактор во процесот на оформувањето на нови литературни јазици што неговото дејство си наоѓа понекогаш пат дури и таму, каде што на прв поглед не би подозирале да го среќнeme. Така во некои словенски јазици во западната сфера се забележува голема наклоност за изведување на нови, домашни зборови во ред случај кога во другите јазици се употребуваат интернационализми. Ако во чешкиот и словачкиот го наоѓаме зборот *dějiny* или *dejiny*, во словенечкиот *zgodovina*, во хрватскиот *povijest*, нема да најдеме доволно објаснение за прашањето зошто овие јазици ја ограничуваат употребата на интернационалниот збор *историја*, дури не земеме предвид дека и во германскиот јазик е обичен во овој случај домашен збор (*Geschichte*) место интер-

националниот. Имаме во ова само еден пример на структуирање на лексиката на литературниот јазик спрема обрасците што ги налага јазикот со престиж. Многу од оние особености што ја делат хрватската од српската варијанта на српскохрватскиот литературен јазик се должат заправо на различните стимуланси што иделе во едната и другата средина во меѓујазичниот контакт. Ако не се сфати тоа, се добива крива претстава за причините на диференцирањето во ред конкретни случаи. Од друга страна, доволно е ова што го споменуваме во врска со српскохрватскиот да се илустрира дека споменатите стимуланси се комбинираат на еден јазичен терен и дека онаа поделба што ја извршивме не треба да се сфаќа шематично.

Укажавме на важноста на контактот со јазик на повисока култура и на оние позитивни стимуланси што произлегуваат од тој контакт за развојот на еден нов литературен јазик. Меѓутоа, прашањето има и своја друга страна. Позицијата на јазикот со престиж може да биде толку силна, што тоа во определена историска ситуација може да се јавува веќе и како пречка за полната афирмација на новиот литературен јазик. Така, на пример, во Хрватска и Словенија уште во текот на минатиот век влијанието на германскиот јазик во кругот на интелигенцијата било толку силно, што писменниот јазик на народна основа не без мака си пробивал пат во самата своја средина. „Скоро во секоја куќа на нашите хрватски градови — пишува Мирко Боговиќ во 1852 година — нема да чуете друг збор освен германски. Господата и госпоѓите, кога ќе се најдат на јавни места, не зборуваат поинаку освен германски. Работите на мнозина им се чинат многу полесни, кога се вршат на германски јазик, истите забави се поугодни — кога само ги одушевува јазикот и духот германски. Најблагородните човечки чувства се изразуваат на германски јазик. Нашите чудесно убави девојки и госпоѓи, кога се молат богу в црква, го прашат тоа на германски јазик и од германски молитвени книжи.“ Ситуацијата во Словенија ја прикажува Е. Кардель по овој начин: „Словенечкиот беше „народен јазик“, а германскиот и италијанскиот — јазик на интелигенцијата. Тој словенечки јазик се одомаќи како говорен јазик на средните слоеви дури во времето на читалиштата, во шеесеттите и седумдесеттите години на 19 век“ (Развој словеначког националног питања, Београд, 1958, стр. 212). Се разбира, дека и во двата случаја културната доминација се комбинираше и се поткрепуваше со практички политички зафати на Виена и Пешта што го тормозеа самостојниот национален развиток во споменатите јужнословенски земји. Како што кажавме и порано, изразито е силно и влијанието на рускиот јазик врз украинскиот и белорускиот. Рускиот се иклучува во извесна мера во функцијата на разговорен градски јазик. Лингвистичката ситуација се структуира така, што меѓу

селското просторечие и литературниот јазик се јавува еден друг филтер во разговорниот јазик на градот. И во развојот на нашиот литературен јазик, како и во развојот на другите словенски литературни јазици, контактот со јазиците со престиж играл и има сè уште определена улога. Сепак треба да забележиме дека се јавува една разлика во тоа што престижот на тие јазици — грчкиот, бугарскиот и српскохрватскиот — не бил кај нас никогаш толку голем, колку во случаите со кои се запознавме, поради простата причина што самите тие јазици требало да се афирираат низ една нова културна дејност во последните стотинадесет години.

7. Во последните два века, во процесот на оформувањето на современите словенски литературни јазици, имаме појави и на конвергенција и на дивергенција, дури не се постигна сегашната состојба. Нема потреба да подвлекуваме дека тие појави се израз на различните услови при кои се одвивал во различни моменти националниот развиток на словенските народи.

Во самата излезна историска ситуација една суштествена разлика се јавува во тоа што за еден долг период речиси само Русија беше независна словенска држава, додека јужните Словени само во еден дел (Србија и Бугарија) успеаја да стекнат своја државност во текот на 19 век, а другите, како и западните Словени, сè до крајот на Првата светска војна влегуваа во држави, во кои другојазични народи играа доминантна улога.

Таа историска реалност се одразуваше непосредно и врз развојот на словенските литературни јазици, посебно во однос на дивергентните и конвергентните тенденции што се пројавуваа во него.

Во царистичка Русија, стремежот да се оформат украинскиот и белорускиот литературен јазик не среќаваше само поткрепа од страна на прогресивните сили на руското општество, ами и еден недвосмислен отпор и притисок од страна на самодржавјето. Така во периодот од 1867 до 1905 година беше строго забрането објавувањето на научни и публицистички работи на украински јазик. Можеше да излегува само белетристика и тоа главно со руска ортографија. Царската власт го пречеше печатењето на книги и на белоруски, којшто почна да се изградува во минатиот век како современ литературен јазик, па дури ја забрани и употребата на називот Белорусија (1840 год.). Дури Октомвриската револуција им го извојува правото на самостојни литературни јазици на украинскиот и белорускиот и создаде услови да се установат нивните граматички и правописни норми. Самодржавјето ја бранеше позицијата на единствен руски народ којшто треба да има и единствен литературен јазик, а на украинскиот и белорускиот им признаваше само статус на наречје. Една таква шема е типична и таа се среќава секогаш во слична историска ситуација, па ни е добро

позната и од нашата сопствена историја. Таа се состои во тоа што една организирана државна сила, со унитаристички стремежи, ја спречува националната афирмација на народите што се наоѓаат во процесот на своето национално конституирање. Таа сила сака да ги прикаже како деструктивни напорите за таква афирмација, како нерасудно рушење на народното единство, а од друга страна себе да си ја припише заслугата на чувар на тоа единство и градител на една сложна заедница.

Меѓу поголемиот дел на западните и јужните Словени, како што веќе споменавме, немаше во минатиот век уште една таква организирана државна сила што би можела спрема своите цели да интервенира во развитокот на литературните јазици во заемен однос меѓу еден и друг словенски народ. Заправо такви интервенции можеа да произлегуваат само од страна на туринската управа, сообразно со потребите на нејзината дневна политика. Бидејќи повеќе народи во овие делови на словенскиот свет се наоѓаат во почетокот на своето конституирање во современи нации — уште не беше јасно обележен нити патот на нивниот национален развиток нити беше еднозначно одреден изборот на нивниот литературен јазик. И во еден и во друг поглед се откриваат повеќе можности, па и во самите тие народи се јавуваат струи што се стремеа кон едно или друго решение.

Така, меѓу јужните Словени, една изразито конвергентна стрвја беше претставена во првата половина на минатиот век во Илирското движење. Илирите сметаат дека има еден јужнословенски народ и дека за него треба да се создаде единствен литературен јазик. Крупен резултат на тоа настојување беше формирањето на единствен литературен јазик за Србите и Хрватите, иако во две варијанти. Илиризмот меѓу Словенците мина како ефемерна појава, иако имаше таков претставник каков што беше Станко Враз, додека меѓу Бугарите и Македонците тој можеше да најде само посрделен одглас. Во средината на минатиот век, како што е познато, се изрази и кај нас една тенденција за создавање на заеднички бугарско-македонски литературен јазик, застапувана од повеќе наши видни културни работници. Како што гледаме, таа се вклучуваше во поширокиот контекст на национално-културниот развиток во јужнословенската област и ги носеше неговите обележја.

Меѓу западните Словени, во денешна Чехословачка, покрај чешкиот почна во првата половина на минатиот век да се афирира постепено и словачкиот литературен јазик. Но уште доста време меѓу самите Словаци ќе има известно колебање во поглед на литературниот јазик. Така Јан Колар и Павел Јозеф Шафарик, највидните културни и книжевни работници излезени во тоа време од словачката средина, го застапуваат гледиштето дека треба да се создаде единствен литературен јазик за Чесите и Словаци. Меѓутоа, натамошниот раз-

ток го демантира тоа становиште и доведе до афирмацијата *и самостоен словачки литературен јазик*.

Досега говоревме за дивергентни тенденции во развојот на словенските литературни јазици, имајќи го предвид однот меѓу одделни словенски народи. Но и во рамките на еден народ може да се забележи во минатото дејството на тие тенденции. Изразит пример за тоа дава словенечката јазична ситуација во првите децении на минатиот век. По едно време појават три варијанти на писмениот јазик. Пред сè ја имаме основната варијанта, која го продолжува јазикот на писателите и времето на Реформацијата и ја проширува неговата основа о вклучување на елементи не само од доленшкиот ами и од зренешкиот дијалект. Од друга страна, Франчишек Метелко со војата позната праматика (*Lehrgebäude der slowenischen Sprache*, 1825) прави обид да ја стесни народната основа на литерарниот јазик само на еден ограничен опсег на доленштината. Уште е поизразито во дивергентна смисла становиштето на Петер Дајнко, којшто исто издаде граматика (*Lehrbuch der winnischen Sprache*, 1824), заснована на штаерското наречје и смеане дека Словенците треба да пишуваат на три литературни азици: крањскиот, корушкиот и источнограцкиот. Тоа не-ово становиште нашло извесен одглас меѓу неговите земјаци во 1834 година имало веќе околу 50.000 егзemplари на книги иницијијации на варијантата што ја предлагал Дајнко). Кон сите овие тенденции се придржуваше и настојувањето на некои туѓи, какви што беа Станко Враз, Урбан Јарник и Матија Мар, да се прими програмата на Илирското движење. По сите овие колебања современиот литературен словенечки јазик се наложи со своите битни карактеристики во педесеттите години на минатиот век. Регионалната раздробеност, уште не-доволната поврзаност на народната заедница беше во овој случај причина за ваквите разногласија во однос на изборот на литературниот јазик. Друга причина за појавата на варијантите на литературниот јазик, на разнодијалектна основа, може да биде тоа што еден народ е поделен меѓу две или повеќе држави. Тогаш во деловите што не можат слободно да комуницираат, околу извесни културни центри, можат да се јават и доста значителни разлики во обликот на литературниот јазик што се оформува. Таков беше случајот со украинскиот литературен јазик. Тој се развиваше во една варијанта во царска Русија, со Киев како културен центар, а во друга во Галиција (Австроунгарија), со Лавов како културен центар. Во Галиција дури една група од интелигенцијата, т.н. Рутенци, го застапуваше гледиштето дека галициските Украинци се посебен народ и дека и нивниот јазик е посебен наспрема јазикот на источна Украина. И извесна политичка акција може да си постави за цел да предизвика дивергентни стремежи во развојот на

еден литературен јазик. Таков обид беше, на пример, направен во годините на информбировската кампања меѓу македонската емиграција во источните земји. Тој се состоеше во тоа, на таа емиграција да ѝ се понуди, место нашиот литературен јазик, една варијанта заснована божем врз говорите во Егејска Македонија, а всушност моделирана спрема бугарскиот литературен јазик. Меѓутоа, тој обид не најде никаква поддршка меѓу нашите луѓе во емиграција кои недвосмислено се определија за единствениот македонски литературен јазик.

Во првите децении на нашиот век, со распаѓањето на турската и австроунгарската империја, и воопшто во резултат на Првата светска војна, се создадоа нови државни формации меѓу Западните и Јужните Словени, а како повеќенационални — Југославија и Чехословачка. Доминантната улога на некои нации во нив во периодот на буржоаската власт не во еден поглед се изразуваше и во определена акција на државниот фактор во духот на унитаризмот. Така се создаваше, со сите свентуални разлики спрема општата ситуација и со сите разлики во степенот на дејството, една положба аналогна на онаа што ја описуваме веќе кога зборувавме за јазичното прашање во Русија. Таа положба е коренито различна од положбата во 19 век, кога меѓу потиснатите словенски народи на западно и јужнословенскиот терен спонтано се јавуваат и тенденции за јазично обединување.

Тогаш уште не беа оформени повеќето словенски литературни јазици и уште се бараа патишта на нивниот развиток, сообразно со карактеристичните фази на националното обособување на словенските народи. Во 20 век процесот на оформувањето на одделните словенски литературни јазици беше завршен. Тогаш, во минатиот век, луѓето се определуваа и со романтичарски жар спрема една иднина што ветуваше во нивните очи подлабока братска солидарност на словенскиот свет отколку што можеше да се создале во реалноста. Имаше меѓу тие луѓе и такви, какви нашиот Григор Прличев, кои правеа сиди да се оформи еден општословенски литературен јазик. Сега, во новата ситуација, великордружавно ориентирани сили се обидуваат, потпирајќи се на државниот апарат, да ги наложат своите унитаристички концепции. Очевидно е дека различната меѓу тие два момента во историјата на словенските народи е многу голема и дека според тоа сосем поинаква суштина носат пораките на едното и другото време дури и кога се надворешно еднакво формулирани. Тоа што го застапувал Јан Колар не може да биде аргумент против самостојноста на словачкиот јазик, исто како што тоа што го застапувал Станко Враз не може да се користи против словенечкиот, ни тоа што го

застапувал Рајко Жинзифов против македонскиот јазик. Меѓутоа, великордружната шема го прави имено тоа, со сета антиисторичност што ѝ е својствена.

Во ова што го изнесуваме наоѓаме не една аналогија за тоа што се случуваше во нашиот национален развиток и во процесот на оформувањето на нашиот литературен јазик. Сепак, бидејќи македонскиот литературен јазик се оформи најдоцна од сите словенски литературни јазици, се јавуваат и некои специфичности на кои треба да укажеме. Поради тоа што во нова Југославија се реши коренито националното прашање, македонскиот литературен јазик ги реализира и побрзо и пошироко своите функции отколку што било тоа случај со некои јазици во други повеќенационални држави. За првпат, меѓутоа, се случува во развојот на современите словенски литературни јазици еден јазик, на кој му е со уставот на една држава гарантирано целосно правото на слободна употреба, да биде оспоруван од политиката и од неа диритираната наука на некои соседни држави. Тоа, се разбира, не може да не засега во државниот интегритет и да не се чувствува како суштествена пречка во развојот на меѓудржавните односи на Балканот.

8. Развојот на современите словенски нации и нивните литературни јазици го постави прашањето за изборот на националното име, односно и на името на јазикот на нацијата. Со оглед на различните регионални традиции, и со оглед на тоа дека во Средниот век само мал број народносни имиња меѓу Словените стекнаа поширока афирмација, споменатиот избор се претставува како значајна компонента во процесот на диференцирањето на словенските нации.

Ќе се задржиме овде на некои случаи особено карактеристични во овој поглед. Во источноСловенската група, скоро до 19 век во народот називот *Русин* се употребувал меѓу Украинците и Белорусите, а *рускиј* меѓу Великорусите. За јазиците на сите три народи општо име било *руски јазик*. Потребата да се издиференцираат називите се налагала сè поизразито во минатиот век во врска со развојот на современите источноСловенски нации. Соодветно со изборот на националните имиња, наспрема називот *руски јазик* (еквивалентен сега со називот *великоруски* во постарата славистичка литература), се изделуваат и називите *украински* и *белоруски јазик*.

Интересна ситуација сме имале во овој поглед во Хрватска и Словенија. Хрватските писатели пред 19 век го викале својот јазик почесто *словински* (словенски, славонски, славински) или *илирски* отколку *хрватски*. Освен овие се јавувале и регионалните називи: *босански*, *дубровачки* (па значење на регионално име добил и називот *славонски*). Изнесувајќи го ова за периодот пред 19 век, Иван Броз констатира за почетокот на

тој век: „јазикот хрватски се викаше кај писателите *најмногу* хрватски, словински, илирски и српски. Тие различни имиња за еден исти јазик — вели тој — беа *најглавниот* повод за заблудите и забрките, на кои ни до денеска не им е сосем загубена трагата (Цртице из хрватске книжевности, Загреб 1886, стр. 162). Во првата половина на минатиот век, во врска со Илирското движење, нов импулс добива употребата на името *илирски јазик*. Требало да помине извесно време дури, при постојната регионална поделеност, името *хрватски* не стекнало општа употреба. Во меѓувремето, *илирски* бил *штој* назив што, како регионално немаркиран, служел згодно за обележување на писмениот јазик што се наоѓал во процесот на оформување и кој, како што знаеме, се замисувал и како општ јужнословенски литературен јазик.

Пред 19 век и кај Словенците не било уште обопштено едно име за јазикот и народноста. Од регионалните називи најпознато било името *крањски*. Уште во втората половина на 18 век се правеше дури често во однос на јазикот разлика меѓу *крањскиот* (во Крањска) и *виндскиот* (во Корушка и Штаерска). Во 1779 г. Блаж Кумердеј им се обраќаше на словенечките филолози по следниот начин: „... дојде пријатниот миг кога веќе немаме никаква причина да се срамиме ако зборуваме крањски. Се прават секакви напори, тој скриен јазик да излезе од мракот на светлина“. „Кумердеј — вели Е. Кардель — барем во почеокот се ограничуваше прилично на Крањците и „крањскиот јазик“. Јернеј Копитар беше поширок дух што дојде до разбирање дека словенечкиот литературен јазик мора да биде единствен. Во тој поглед само Корушецот Гутсман дојде до исто така јасно разбирање. Затоа Копитаровата граматика од 1809 година, која се издига над покраинските предрасуди, е епохално дело за процесот на националното будење“ (цит. дело, стр. 224). Освалд Гутсман, во овојот речник од 1789 год., вели дека *крањскиот* и *виндскиот* „се ластири на општиот словенски јазик“. Валентин Водник го употребуваше називот *крањски* за локалниот јазик, а *словенски* за јазикот на сите Словени. Граматиката на Јернеј Копитар, пишувана на германски јазик, излезе под следниот наслов: Grammatik der slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark. Дури при крајот на 18 и во почетокот на 19 век се обопштува сè повеќе називот *словенски* што пред тоа, видовме, бил пообичен во хрватската писменост. Пак предноста на едно име, регионално немаркирано, се искористила за обележување на националната и јазичната општност што се изградувала.

Во историските ситуации што сега ги разгледавме им се откриваат два типични случаја во врска со изборот на имињата. Во источноСловенската група се јавила потребата, еден општ назив да се замени од три називи кои поблиску ја изразу-

вале дадената историска реалност. Кај Хрватите и Словенците, обратно, имало потреба да се афирира едно име над порано употребуваните регионални имиња.

Во случајот со нашето национално име и името на нашиот јазик се искористил еден покраински назив со долга традиција, и опфатот на кој во минатото се менувал. Во рамките на турската империја несловенските соседи го означувале обично словенското население со името Бугари (сепак Албанците го употребуваат името Shqê = Словени) и неговиот јазик како бугарски. Тоа означување не водело сметка за различите меѓу самото словенско население. Така, Евлија Челебија споменува во 17 век за „Бугари“ дури во Белград и Сараево. Тоа име имало, покрај некои други пошироки или регионални називи, извесна употреба и кај нас. Друго е прашањето колкува и со каква содржина. Во врска со ова треба да се има предвид дека и во самата Бугарија во некои краишта било потписнато во турскиот период името Бугарин. Називот „простејши јазик бугарски (Долнија Мисии)“ се скреќава во некои наши дамаскини, како и кај Крчковски и Пејчиновиќ. Оние наши културни и книжевни работници од минатиот век што биле за заеднички литературен јазик за Македонците и Бугарите внесувале во тој назив и нова содржина што произлегувала од извесна инклинација во национална смисла. Меѓутоа, едновремено почнува да се афирира и името *Македонец, македонски*, кое послужува за обележување на нашата национална и јазична посебност.

Од ова што го изнесовме гледаме пак и во однос на изборот на имињата дека тоа што станувало кај нас не е осамен случај, ами посокор нормална појава во развојот на современите словенски нации и нивните литературни јазици. Од друга страна, најпovршен ќе биде впечатокот дека во 19 век се дробело нешто што пред тоа било единствено и дека имено тоа дробење се изразува во диференцирањето на имињата. Всушност, поврзаноста е сега далеку поголема, при сета национална идиференцираност, отколку што била кога и да е во минатото, при некакво минимо народносно единство. Оформувањето на современите нации и значи преодолување на регионалната затвореност, и тоа има стигнато најдалеку до каде што можело да стигне и не потаму, не затоа што се одело намерно кон дробење, ами затоа што имено разделеноста во минатото не дозволила да се создадат реални услови за уште поголема интеграција.

9. Веќе имавме можност да видиме дека новите словенски литературни јазици морале да совладуваат големи пречки и отпори во својот развој. Тие не биле пречекувани со приветствија, ами до својата афирирања доаѓале постепено, често по долготрајни борби на политичкиот и културниот план.

Сето тоа ни е добро познато и од историјата на нашиот литературен јазик во последните сто и педесет години. За да не се задржуваат премногу ако даваме податоци за тешкотиите што ги минале одделните словенски литературни јазици по патот на својата афирирања, а од друга страна за да добиеме можност да повлечеме барем една паралела со нашиот развиток — ќе укажеме на главните фази од создавањето на литературниот јазик на еден друг мал словенски народ — словачкиот.

По краткиот период на Велика Моравија (во втората половина на 9 век), кога на теренот на денешна Словачка дејствуваше Кирил и Методиј и нивните ученици, во целиот Среден век Словациите останале без своја државност и без свој писмен јазик. Тие биле потчинет народ во унгарската држава, лишен од можноста да запрта своја писмена традиција. Во Словачка се употребувале латинскиот и унгарскиот јазик, а од 15 па сè до почетокот на 19 век чешкиот им служи на Словациите како писмен јазик.

Во втората половина на 18 и особено во првата половина на 19 век се појавува веќе сè поодредено стремежот да се создаде словачки литературен јазик, а да се измести чешкиот и покрај тоа што е многу сроден со словачкиот и што имаше веќе долга употреба меѓу Словациите. Посебните историски услови водеа кон формирањето на две нации: чешката и словачката, па таа реалност наоѓаше постепено, но неминовно израз и на јазичниот план.

Обидот на Антон Бернолак, направен при крајот на 18 век, да го нормира словачкиот литературен јазик, заснован врз западнословачкото наречје, беше предвремен и не оставил некакви подлабоки траги. Меѓутоа, генерацијата на Људовит Штур, која се афирира на општественото поле во триесеттите и четириесеттите години на минатиот век, успеа да ги постави здраво основите на новиот литературен јазик врз среднословачкото подрачје.

Во редовите на самата словачка интелигенција во овој период немаше единствено гледиште во однос на литературниот јазик. Дури највидните културни работници од словачката средина, Јан Колар и Павел Јозеф Шафарик, како што споменавме порано, беа за заеднички јазик со Чесите, практики за чешкиот јазик во кој би се вклучиле и некои словачки елементи. Самиот Штур и неговата група во првите години на својата дејност пишуваа на чешки јазик, додека особено од 1844 година не ја засноваа широко својата акција за оформување на словачкиот литературен јазик. Во нормирањето на тој јазик важна улога изигра граматиката на Мартин Хатала (1850). Но куриозно е што дури и авторот на таа книга лично не беше уверен во потребата од јазично деление од Чесите. И, како што се изразува самиот, „номалку разлозите, а повеќе не-

обичните политички настани" го натерале да се приклони кон словачкиот јазик. Историскиот процес бараше поинакво решение, и се служеше и со споменатата граматика, но сè уште не беше јасна неговата вистинска тенденција, па лутето можеа да запаѓаат во противречност спрема самите себе. Поразот на револуцијата од 1848 г. доведе до отстапување на движењето за самостоен словачки литературен јазик. Со подршка и на Јан Колар, којшто стана во 1849 г. професор за словенските стариини на Виенскиот универзитет, во словачките школи и со државен акт се поведе настава на чешки јазик. Се чинеше дури дека делото на Људовиг Штур ќе остане без трага и дека чешкиот пак ќе се затврди како писмен јазик на Словациите.

Па сепак се работеше за привремен неуспех на Штуровската акција. Натамошниот развиток на словачкиот народ во 19 век сè поопределено ја налагаше ориентацијата кон посебен словачки литературен јазик и таа дефинитивно победи. Меѓутоа, требаше да мине доста време па, и покрај таквиот резултат на историскиот процес, на словачкиот да му се признае и во славистиката и пошироко правото на самостоен јазик. Уште во 1886 година, скоро половина век по Штуровската акција, познатиот хрватски славист Иван Броз го пишуваше ова како констатација за становиштето на славистиката спрема словачкиот јазик: „Сите научници сложно учат дека словачкиот не е посебен јазик, одделен од чешкиот, ами само посебен говор на единствениот чешки јазик“ (цит. дело, стр. 83).

Оваа констатација денеска ни звучи сосема анахронично. Словачкиот јазик се има наполно афијмировано и славистиката го третира веќе како посебен јазик, како и никогаш да не бил оспоруван тој негов статус. Меѓутоа, уште во првата чехословачка република официјалното становиште беше дека постои иден чехословачки јазик во две „звучења“ — чешко и словачко. И тоа е една одмината фаза по патот на утврдувањето на сложачкиот како посебен јазик на словачката нација.

Паралелата што можеме да ја повлечеме со нашиот разиток покажува дека не во сè ние сме имале посложена ситуација од Словациите. Кај нас словенската писмена традиција не ја имала никогаш прекината. Ние не сме употребувале во периодот на националното раздвижување еден таков изграден писмен јазик со престиж како што Словациите го употребувале чешкиот. Современите литературни јазици на соседните словенски народи, Србите и Бугарите, се наоѓаат самите во процесот на формување во минатиот век и следствено допрва требаше да се здобиваат со престиж и во својата средина. Се разбира дека други историски околности пак го забаваа нашиот разиток, но во тоа нема потреба повеќе да навлегуваме овде, каде што најглавното ни беше да покажеме дека секогаш му се прославуваат пречки на еден нов литературен јазик, но дека тие и

се надвиваат резултатно со ефикасна културно-политичка акција на народот носител на тој јазик.

10. И кога еден нов литературен јазик се признава како факт што се налага од реалноста, останува уште доста да се стори па на народот што е негов носител да му се признае историското право на јазична самостојност. Првата причина за тоа е политичката ангажираност на силите што не се мириат лесно со самостојниот разиток на даден народ. Таа политичка ангажираност може да движи тогаш и цел научен апарат во заштита на своите позиции, но јасно е дека една таква акција најмалку произлегува од научен интерес.

Заправо, признавањето на потполната јазична самостојност е само една компонента од поширокиот проблем на признавањето на историските права на една нова нација. Тој проблем бил значаен и во минатото, а особено е значаен во денешниот свет, кога на цели континенти се протега процесот на афирмација на нови нации. Со него се скреќаваме, разбирливо, и во националното диференцирање на словенскиот свет. Проблемот се состои во тоа што има нации на кои историските права не им се оспоруваат и, од друга страна, има нации на кои тие права им се оспоруваат.

Првите или имаат зад себе еден подолг континуитет на ненарушен државен живот или ги обновиле традициите на тајков живот од Средниот век. Тие носат национални имиња што стекнале во минатото помала или поголема афирмација низ државотворна активност. Би се рекло дека е тоа идеалниот модел на една нација, спрема кој таа и најцелосно се дефинира. Меѓутоа, како што покажува разитокот во современиот свет, сè поголем е и претежен станува бројот на такви нации што не влегуваат во тој модел. Очевидно дека бројот на славните народносни имиња од минатото е далеку помал односно била фактичката разделеност на светот. Денеска, кога на историската сцена излегуваат како сè поважни чинители и такви народи што до скоро немале ни своја писменост, и за кои историскиот спомен е заклучен само во усното предание, прашањето за историските права мора да се постави во поинаква светлина отколку што се поставувало порано. Тоа прашање не ги засега само некои мали народи, што суштествуваат некаде на маргиналата на европската историја, ами се јавува на светска скала како прашање за целосна афирмација на младите национални заедници.

Тоа може да се реши само ако им се признаат на сите нации историските права. Не можеме еден народ што покажал доволно силни да се оформи во современа нација да го лишиме од неговата историја, да му ја ограничиме историјата на последните дваесет, педесет или сто години, веќе спрема нашата никому непотребна величодушност — само заради тоа што

тој не може со исправа што гласи на негово име да го потврди правото на своето минато.

Можеби е, на пример, за некого неприемливо да се зборува за историјата на македонскиот народ, кога се знае дека појавата на самото име Македонец со денешната негова содржина не оди поназад од 19 век. Но ние, кога зборуваме за историјата на македонскиот народ и не мислиме да докажуваме дека тоа име оди како национална ознака којзнае колку во минатото. Ова што сакаме да го покажеме, тоа е дека на овој терен од една етничка групација, независно од тоа какви имиња во различни периоди таа употребувала за себе, се водела повеќе веќови извесна градителска дејност во најразлични области на животот и дека таа дејност, секако не случајно, довела и до формирањето на една посебна национална заедница. Ние зборуваме во ваква смисла за историјата на македонскиот народ, со полна свест за условноста на називот кога тој ќе се проектира во минатото. Но со таква условност се употребуваат во историската проекција не само имињата на нациите на кои им се оспорува историското право, ами во многу голема мера и имињата афирмирани низ еден подолг историски континуитет. Имено, многу лесно е да се докаже дека тие исто не можат со секта адекватност да ги покриваат сите периоди во историјата на дадените народи нити, често, секта нивна сегашна област. Тие се еден вид скратенки што за историчарот не треба да го тубат и оној карактер на условност што во помала или поголема мера го носат. Од друга страна, историската наука не може да им го откажува на едни тоа што на други им го признала како нешто што се подразбира само по себеси. Многу е поучно во овој поглед, во смисла на егземптификација, тоа што го изнесовме порано за изборот на називите за националните јазици.

Она што го гледаме како историски факт пред себеси не можеме да го негираме со разумни аргументи. Затоа силите што му се спротивставуваат на процесот на национална еманципација на еден народ, штом ќе се уверат дека не можат да го спречат тој процес, се повлекуваат на нова линија. Тие му тојкајуваат на тој народ минатото, полагаат за себе право на него, и се движат покомотно во таа област, зашто одминатата реалност не е така очвидна сама по себе. На дискусиите тука може да им се дава и научен вид. Практичната усмереност пак се води од надежта дека историските права пак ќе дојдат еден ден до израз. Имаме скоро држење на еден земјопоседник што го засегнала аграрната реформа па, иако земјата им е дадена што луѓе што со генерации ја обработувале и којзнае колку пати со рака го превртиле секое прутче од неа, — тој ги чува гапните со надеж дека во погоден момент ќе може да докаже дека правото врз таа земја с негово, а не нивно.

Шемата што се употребува во вакви случаи, и што се брани со научна аргументација, е следната. Појавата на една нова заедница и на еден нов литературен јазик се признава со чешко срце, како свршен факт, но им се откажува и на широкот и на јазикот правото што посебна историја. Изделувањето стапило од една народносна целост и толкувач на нејзината историја е нацијата „матица“, а не оној дел што „отстапил“ од целоста. Можеме во повеќе случаи и во развојот на современите словенски нации да ја следиме примената на оваа тема, — го споменавме веќе словачкиот пример, — но таа ни е добро позната и од непосредниот јазик, пред сè од становишните што спрема нашиот национален и јазичен разигрек се изразуваат повеќе пати досега во бугарската општествено-политичка и на учна јавност.

Според таа шема, нам може да им се признат посебот јајчен разигрок, произлезен од изведена политичка концепција, само во најново време, како што мислат некои не порано од крајот на Втората светска војна. Општноста пак на иницијатива на народниот јазик за бугарската лингвистика, очевидно, не може ни да се помести, штом во дијалектологији решенија и студии и сега се прет веќе во полни обем и материјалот од македонските говори. При тоа не се води сметка дека таа веќе не е обичај во односот меѓу словенските народи, иако секаде може да се постулира со повеќе или помалку право една општност од таков род. Исто така и во однос на историјата на нашиот народен јазик се реагира против можноста таа да се излага посебно. Тоа што по една таква шема би било написано — тоа е да го изучуваме посебно само нашиот литературен јазик, како да е тој нешто што нема своја народна основа, или се јавил независно од неа. Имаме случај на една чакакомпактација пренесена на духовниот план: се расположи да со материјалот на еден јазик како да не постои еден национален концепт творчан народ што го говори и како пак мајлаку тој народ да има право да бара поинаква постапка. Ова е случај не само во областа на лингвистиката, ами и во областа на другите историески дисциплини. На Словените, на пример, веќе никој не им забележува дека во својата литературна историја ги постапувал Јан Колар и Павел Јозеф Шафарик, иако тие ја постапувале чехословачката каузза и не биле за создавање на посебен јазички јазик. И како би можело тие луѓе што ги задолжиле налиот словенски свет да бидат исклучени од историјата на овој народ во кој се родиле? Нам, меѓутоа, сè уште чии се оспорувато право во однос на Миладиновци и на другите наши прородници и во иницијативите становишта, кои се прикажуваат самоопштествен чиво, се бараат дури аргументи против нашиот самостоен ринтак. Во оваа споредба е утешително што серија искаже и одживуваат заблудите од ваков вид.

Шемата што ја разгледуваме врз овој еден пример не може да ја издржи научната критика. Таа априори станува против совршено логичната поставка дека еден историски феномен треба да има и своја историја. И еден народ и еден јазик има право на својата историја. Само тој принцип е здрав и само тој дава доволно ширина да се опфати во таа историја не само она што е специфично за дадениот народ, ами и она што му е заедничко со другите народи, дури и до степенот на општност ако ја имало и до колку ја имало. Тој принцип претпазува од шематизирањето на историјата и од проесирањето во историската перспектива заправо на сосем пресни предгради, создадени во подемот на национално-романтичарската фраза.

Се разбира, ние треба да зборуваме за општност зашто јужнословенските народи биле секогаш тесно поврзани меѓу себе и имале во различни периоди и заеднички државен живот. Но тоа далеку не значи да се согласуваме со вакви егзалистички исказувања: „Можеме да кажеме дека охридската култура и книжевна традиција пулсира како една од најживните артерии во организмот на бугарскиот народ, во неговата историска судбина...“ „Во земјите, во кои најмногу се развива, таа ја подржува бугарската свест не само во условите на најтешкото турско ропство, ами во поново време и во условите на тубите домопнувања за претопување на месното население“. При едно вакво приповедничко прикажување на работите уште поголем напор треба да се направи за да се објасни фактот како се случило, споменатото „месно население“ сепак да се „претоти“ во посебна нација.

Не е тешко, рековме, да се посочат и други примери од развојот на современите словенски нации за вакви контроверзи. Со текот на времето сите тие се развивале во полза на нациите на кои им се откажувале историските права. Се задржавме на нашиот пример, зашто преку него можеме да дадеме и спој прилог кон прашањето кое не е само наше, ами се постапува во светски размери. Постапувајќи така, имаме можност да покажеме дека една млада нација како тежок притисок го чувствува тоа кога ѝ се откажуваат историските права и дека тоа чувство е исто многу важен фактор во оние тензии што настануваат меѓу народите во светот. Дури и во рамките на прогресивните движења не се сфаќа понекогаш тоа во доволна мера. Бидејќи интересите на народите многоструко се вклучуваат, целосната афирмација на една млада нација во овој по-глед не е лесен процес и се постига постепено, не со ситно пазарење со оние што претендираат да го држат клучот на нејзиното минато, ами со конструктивна културно-творечка дејност во сите области. И нашата национална афирмација то следи тој пат. Таа не претставува загубено меткање на мал народ што

задоцнил во својот развој, таа претставува еден дел од светскиот процес за отклонување на тиранството во областа на историските права на народите. Никој не избира во кој народ ќе се роди. Секој е вклучен во еден историски контекст. Прогресивните сили, оние што сакаат да внесат свест во историскот процес, од таа неминовност бараат да афирмираат извесни принципи што ги надминуваат теснонационалните рамки и што придонесуваат за послободниот растеж на човекот. Секој народ има право да бара да не се зема против него буција во неговото минато, па макар во тоа минато да има не повеќе заслуги и сливава отколку што им се паѓа на простите луѓе што ја орале и сееле почвата насекаде во светот.

(Објавено посебно, во издание на „Култура“, Скопје 1968.)

СОДРЖИНА

ЗА МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК	— — — — —	5—18
ПРИЛОЗИ	— — — — —	19—95
I. Искажувања	— — — — —	21—42
II. Текстови од Народноослободителната борба (1941—1945)	— — — — —	43—49
III. Статии	— — — — —	51—95
К. П. Мисирков: Неколку збори за македонскиот литературен јазик	— — — — —	51—60
И. Мазов: Кон развитокот на македонскиот лите- ратурен јазик во НОБ	— — — — —	60—75
Б. Конески: Македонскиот јазик во развојот на сло- венските литературни јазици	— — — — —	76—95